

Razvoj srednjeveške keramike na Otok upri Dobravi — Freizinški trg Gutenwerth

Pri arheoloških izkopavanjih Narodnega muzeja v Ljubljani na Otoku pri Dobravi v času od leta 1967 do 1971 je prišlo na dan obsežno keramično gradivo. Delimo ga na tri skupine:

1. V prvi skupini je keramika iz šestih sond, ki smo jih razdelili po vsej površini Otoka.

2. Druga skupina keramike je iz površine, ki smo jo odkrivali sistematično na južnem delu naselja, tj. ob levem bregu nekdanje struge Krke nasproti vasi Drama. Na tem prostoru smo, kot je videti iz poročil,¹ odkrili predromansko in romansko cerkev, strojarsko delavnico, veliki železarski delovni kompleks ter cestišče. Na tem prostoru je bila keramika doslej najštevilnejša ter sega od poznega 10. stol., zanesljivo pa do konca 15. stol. To površino imenujemo izkopno polje št. 1, oz. I. P. 1.

3. Tretja skupina keramike je iz površine, ki smo jo sistematično odkrivali na osrednjem delu Otoka. Največji del te površine pokriva cestišče, na katerem je bilo le malo keramike. Nekaj več je je iz stavb, ki smo jih začeli odkrivati zahodno od cestišča.

Znanstvena problematika, ki ob tem nastaja, je zelo obsežna. Glede poznavanja visoko in poznosrednjeveške keramike v Sloveniji se do tega trenutka ne moremo pohvaliti, kajti razen objave R. Ložarja,² ki rekonstruira podobo poznosrednjeveškega lončarstva v Sloveniji samo na temelju posameznih najdb iz raznih najdišč, nismo imeli do sedaj na voljo gradiva, ki bi dokumentiralo vse razvojne stopnje poznosrednjeveške keramike na enem najdišču. Ložarjeva rekonstrukcija temelji na tipološki kompilaciji keramike iz raznih najdišč. Tudi v bližnji sosesčini, tj. v Avstriji, Madžarski in v Italiji je podoba približno enaka. Zelo pozorni so postali na poznosrednjeveško keramiko na zgornjem Avstrijskem.³ Na prostoru znotraj SRS tako prvič prihaja na dan keramika z jasno podobo razvoja od prehoda iz zgornjega v visoki in skozi ves pozni srednji vek.⁴ Po dosedanjih spoznanjih o otoški naselbini je ta nastala na prehodu iz zgodnjega v visoki srednji vek ter živela do porušitve v drugi polovici 15. stol. Iz tega sklepamo, da moramo imeti v najstarejših slojih opraviti s keramiko, ki je nastala po domorodni staroslovanski tradiciji in je s spreminjanjem Otoka v freizinški trg Gutenwerth prišla v naselje nova tehnologija in nove oblike. Teoretično bi ob srečanju obeh tehnologij morala nastati oblikovna sinteza med domorodnimi in uvoženimi oblikami, ob katerih pa nedvomno živijo še naprej razne importirane oblike ali pa nastajajo nove kot posledica spremenjenega načina življenja. Nedvomno je za nas v tem trenutku najpomembnejša keramika iz prve skupine,

¹ V. Šribar, Z. Č. 1972, 37—67 in 255—297.

² R. Ložar, GMDS, 29, 1939, 180.

³ Herman Steininger, Der Müntztopf von Haibach bei Saming (Ein Beitrag zur mittelalterlichen ostbairisch — ober österreichischen Keramik münzdatierten Keramik des 13. Jahrh. — Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines, Linz, 109, 1964, 233. V svojih opombah od 1 do 8 posreduje starejšo literaturo, ki obravnava srednjeveško keramiko na srednje evropskem prostoru. Isti avtor je objavil tudi študijo o keramiki 13. in 14. stol. in sicer pod naslovom Die Müntzatierte Tongefässe von Moosshon und Oed v Jahrbuch des Oberösterreichischen Musealvereines, Linz 1966, 305.

⁴ Poznosrednjeveška keramika je prihajala na dan doslej na našem prostoru sporadično in samo v manjših količinah ter bržkone brez stratigrafskih podatkov. Pri raziskovanju na gradu Branik in enako na Celjskem gradu so izkopali visoko in poznosrednjeveško keramiko, ki je stratigrasko bolj določljiva. Gradivo obdelujejo avtorji obeh raziskovanj.

ker je iz raznih delov naselja in ker smo jo kataloško že obdelali.⁵ Pomemben je tudi obseg gradiva. V skupini keramike iz sond je okoli tisoč kosov, kar je dovolj velika osnova, na katero se lahko opremo pri študiju tipološkega in časovnega okvira keramike na Otoku. Ker smo sonde praviloma izkopavali po planumih, to pomeni, da imamo pred seboj vertikalno in horizontalno stratigrafijo za vsak kos keramike.⁶ Za izhodišče svoje obdelave postavljamo tipološko razvrstitev vsega keramičnega gradiva. Šele po tako opravljeni analizi bi razvrstili keramične tipe po planumih, in tako dobili horizontalno stratigrafijo znotraj vsakega planuma. Kartiranje posameznih keramičnih tipov glede na sondo in planum bi nam omogočilo razumevanje vzrokov za nastanek in razvoj posameznih keramičnih tipov itd.

Opis keramičnih oblik

Keramiko iz sond smo razdelili v sedem skupin:

1. skupina A: bikonični lonci (s podskupinami a—g)
2. skupina AA: dna posod (s podskupinami a—d)
3. skupina B: skleda in skodele (s podskupinami a—g)
4. skupina C: vrči (s podskupinami a—e)
5. skupina D: pečnice
6. skupina E: emajlirana posoda
7. skupina F: drugi keramični ornamentirani tipi

1. skupina A: Bikonični lonci

V skupini A razlikujemo 8 podskupin od a—g. S to splošno označbo so zajeti le lonci bikonične oblike z bolj ali manj poudarjenimi rameni in zoženim vratom ter z različnimi oblikami navzven zavihanega ustja. Velikost teh loncev je različna. Od majhnega lončka, katerega premer ustja je le do 10 cm, do velikih loncev s premerom ustja do 30 cm, ne oziraje se na strukturo lončevine. Vodilna je le oblika.

V podskupino Aa sodijo bikonični lonci z rahlo navzven zavihanim, poudarjeno odebeljenim ustjem. Dimenzije tega tipa loncev so različne.⁷ Struktura materiala teh loncev je različna, vsekakor pa je med svetlo in temno sivo pečeno keramiko, ki ji je praviloma primešan kvarcitni pesek. Lonec te podskupine smo najpogosteje našli v višjih legah, tako npr. v sondi 1,1 a in 2 na prehodu iz 2. v 3. planum, v sondi 3,5 in 6 na prehodu iz 1. v 2. planum. Ne da bi analizirali relativno globino glede na sedanjo hodno površino v sondi 1,1 a in 2, so to najdbe

⁵ Keramiko iz sond v letu 1967 smo obdelali kataloško na 161 tabelah formata A4. Gradivo je razporejeno po sondah in planumih. Kot priloga kataloga je 40 preglednih tabel, na katerih smo pokazali vse oblike, ki se pojavijo v posameznih planumih. Na zbirni tabeli lahko sledimo posameznim oblikam v posameznih sondah in planumih. Katalog smo razmnožili po sistemu xerox — tehnike, ki zadovoljuje kot informacija. Poslej bomo na ta način objavljali vse gradivo v okviru projekta Mihovo, ki ga sicer ne bi mogli objaviti v rednem tisku.

⁶ To smo prikazali na posebnih tabelah, kot omenjamo v opombi 5, ter obdelali v tej študiji, ki bo objavljena v Z. Č. ali pa v okviru kataloga iz op. 5.

⁷ V tekstu bomo označevali dimenzije keramičnih posod po naslednjem zaporedju: višina posode, premer ustja, premer dna, premer največjega oboda, višina največjega oboda.

iz sredine kulturnega sloja, medtem ko so v sondi 3,5 in 6 iz najmlajše plasti kulturnega sloja. S popolnoma časovnimi merili pa bomo najdbe opredelili za vsako sondo posebej pri časovnem vrednotenju posameznih keramičnih tipov.

V podskupino Ab sodijo bikonični lonci z izredno poudarjenim in visokim ramenom ter z naglim prehodom v ustje, ki je močno zavihano navzven, vendar se gornja krivulja ustja izteka v pravilni polkrožni liniji. Tako so bili oblikovani v glavnem lonci manjših dimenzij. Struktura materiala je v glavnem enaka kot v Aa skupini, to je od svetlo do temno sive s primesjo kremenčevih kamenčkov. Tak lonec smo našli prav tako kot lonce iz Aa skupine v sondi 1,1 a in 2 na prehodu med 2. in 3. planumom, v sondi 5 in pa na prehodu iz 1. v 2. planum. Ni ga bilo v sondi 4. V sondi 1,1 a in 2 je bil ta lonec razširjen v sredini kulturne plasti, medtem ko je bil v sondi 5 in 6 v najmlajši kulturni plasti.

V podskupino Ac sodi bikonični lonec z izredno poudarjenim najširšim obodom, ki je, sodeč po rekonstrukciji, na sredini višine lonca in zelo počasi prehaja v dno in ustje. Vrat je zelo kratek in nizek, ustje pa je zavihano pod ostrim kotom navzven tj. v obliki ozko padajočega ovratnika. Lonec je srednjih dimenzij. Struktura materiala je srednje sive, pomešana s kremenčevim peskom. Najden je bil samo v najmlajšem horizontu kulturne plasti v sondi 5.

V podskupino Ad sodi bikonični lonček srednjih dimenzij z zelo nizko stoječim največjim obodom, ki je najbrž v spodnji tretjini posode. Prehod v ustje je postopen. Ustje je močno zavihano navzven in je dolgo in ovalno zaobljeno. Struktura materiala je srednje sive barve s primesjo kremenčevega peska. Najden je bil samo v najmlajšem horizontu sonde 3 in 5.

V podskupino Ae sodi bikonični lonec z močno profiliranim, lijakasto oblikovanim ustjem, ki je v glavnem velikega premera. Največji obod doseže posoda približno na sredini svoje višine. Lonec je raznih dimenzij. Struktura materiala je svetlo sive in rjave barve s primesjo kremenčevega peska. Posoda je bila zelo razširjena, saj smo jo našli v vseh sondah. V sondi 1 se pojavi na prehodu iz 2. v 3. planum ter je še v 3. in 4. planumu. V sondi 1 a je na prehodu iz 2. v 3. planum in v 3. planumu, v sondi 2 je na prehodu iz 2. v 3. planum in v 4. planumu, v sondi 3 je na prehodu iz 1. v 2. planum, v sondi 4 pa na prehodu iz 1. v 2. in na prehodu iz 3. v 4. planum, v sondi 5 in 6 pa na prehodu iz 1. v 2. planum. Ugotavljamo, da je bila ta vrsta loncev v vseh sondah, da se je pojavila že v najstarejši plasti sonde 1 in da traja vse do najmlajšega horizonta kulturne plasti na Otoku. Zanimivo je ugotoviti, da je bila najbolj uporabljana in se najprej pojavila v osrednjem delu otoške površine.

V podskupino Af sodi bikonični lonec z najširšim obodom v gornji tretjini posode, s kratkim vratom in obodom, ki daje vtis cilindričnega oblikovanja, vendar ob natančnejšem pogledu ugotovimo, da je notranji del ustja oblikovan polkrožno in je v zgornjem delu cilindričen. Zunanji rob ustja je rahlo nagnjen navzven in je kot celota lijakast. Zunanja površina ustja je rahlo razčlenjena. Ta tip lonca je različnih dimenzij od srednje velikih do velikih. Lonci so pečeni od svetlo sive do svetlo rjave barve, pomešane praviloma s kremenčevim peskom. Najden je bil v vseh sondah in sicer v sondi 1 in 4 na prehodu iz 2. v 3. in v 3.

planumu. V sondi 2 in 6 je bil v planumu 2, 3 in 4. V sondi 1 a pa v 3. planumu. Najzgodneje se pojavi v najvišjem horizontu kulturne plasti ter sega do zgornje meje 4. planuma. Manjka v starejši plasti otoškega naselja.

V podskupino Ag sodi kroglast lonec z nizkim vratom in ustjem z naglim prehodom v rame. Najširši obod doseže približno na sredini višine in ima premer ustja, ki doseže tudi do 30 cm. Iz kratkega vratu naglo prehaja v kratko navzven zavihano in po zunanjem robu profilirano ustje; na prvi pogled se zdi, kot bi posoda ne imela ustja in da le-to izhaja neposredno iz same posode. Ta vrsta posode je v glavnem temno sivo in črno žgana keramika s primesjo kremenčevega peska. Najdena je bila samo v najmlajšem horizontu sonde 3 in 5.

Pri keramiki v skupini A smo obravnavali sedem podskupin in smo kot predstavnika skupine vedno orisali eno keramično posodo. Ta posoda pa je le najznačilnejša kajti v vsaki podskupini so številni kosi keramike, ki niso enaki, vendar pa sodijo v to oblikovno zvrst. Veliko število nekoliko različnih izvedb znotraj ene podskupine priča, da so te različice izšle iz osnovnega tipa, po katerem smo odredili podskupino. Hkrati moramo ugotoviti, da so variacije istega tipa v podskupini vedno grupirane v istem stratigrafskem horizontu. Zdi se, da je pri oblikovanju variacij v podskupini igrala odločilno vlogo velikost posode. Na temelju teh ugotovitev trdimo, da vsaka podskupina predstavlja le vodilno obliko, ki v določenem časovnem obdobju služi za zgled vsem posodam, ki so imele enako funkcijo in podobno osnovno obliko.

V skupini A, tj. v okviru bikoničnih loncev, smo našli samo en popolnoma ohranjen lonček. V vseh drugih primerih so le fragmenti ustja in zgornjega dela oboda posode, zato praviloma nikoli nismo delali rekonstrukcije cele posode, čeprav to ni nemogoče. Omejevali smo se raje le na zanesljivo rekonstrukcijo zgornjega dela posode ter pri posameznih podskupinah le domnevali obliko spodnjega dela in njegove dimenzije. To moramo še posebej poudariti zato, ker obravnavamo dna posod v okviru posebne AA skupine s štirimi različnimi podskupinami, za katere ne izključujemo možnosti, da pripadajo tudi že navedeni skupini A ali drugim skupinam, ki jih še nismo obravnavali. Da smo izločili obliko dna v posebno skupino se nam zdi opravičljivo, saj bi rekonstrukcija dna iz obstoječega zgornjega dela ali zgornjega dela iz obstoječega dna bila preveč tvegana.

Podrobnejši študij variacij znotraj enega podtipa bi nam dal poglobljeno podobo razvoja določene tipološke vrste, vendar nas ne bi pripeljal do podrobnejše kronološke in tipološke podobe, kot nam jo daje analiza in ugotavljanje njenega vodilnega tipa, kar bomo opravili v končni fazi pričujoče razprave.

2. skupina AA: Dna posod

V drugi skupini, ki smo jo označili z AA ter z variacijami od a—d obravnavamo dna posod.

V prvi AAa podskupini je dno z ravno prstanasto nogo z naglim prehodom iz dna v obod posode. Ta tip je zelo zastopan v vseh sondah, razen v sondi 2 in 6 in bi ga teoretično lahko pripisali vsem tipom posod znotraj Aa skupine, razen pri tipu Ac, ki zaradi svoje kroglaste oblike in v osnovi nizko zastavljenega največjega oboda izključuje možnost takega dna. Dimenzije take

oblike dna se v glavnem gibljejo do 30 cm premera. Struktura materiala je enaka strukturi vseh tipov posod, ki smo jih opisali znotraj prve A skupine. Razen v sondi 1, kjer je bil ta tip tudi v globini 3. planuma, je v drugih sondah ta tip dna v glavnem le na prehodu iz 1. v 2. planum, kar je isto kot s posodami z ustjem tipa Aa, Ab in nemara Ae in Af. S tem smo tudi omejili število keramičnih tipov iz A skupine, ki jim lahko pripada dno AAa.

V drugo podskupino AA b sodi dno z ravno stojno ploskvijo in najprej usločenim, nato pa počasnim prehodom dna v obod, kar bi nas pri rekonstrukciji gornjega dela posode pripeljalo do kroglaste oblike z največjim obodom na sredini višine posode. Ta tip dna smo našli prav v vseh sondah in sicer v sondi 1, 1a in 6 na prehodu iz 2. v 3. planum in v 3. planumu tj. približno na sredini višine kulturne plasti; v sondi 2 v 3. in 4. planumu v sondi 4 v 3. planumu, v sondi 5 pa v 2. planumu. To izpričuje, da se je takšno dno pojavilo šele v zadnji polovici otoške kulturne plasti. Poudariti moramo, da je bil ta tip dna razširjen po vsej otoški površini in bi teoretično ta oblika dna lahko pripadala vsem keramičnim tipom iz okvira A skupine.

V tretjo podskupino AA c sodi posoda z ravnim dnom z rahlo poudarjeno prstanasto nogo, ki prehaja v obod približno pod kotom 45° . To je tip posode, ki ima največji obod v gornji polovici posode. Struktura gradiva je v vseh različicah otoške keramike, tj. od svetlo sive do temno sive in srednje rjave ter pripada loncem velikosti do 35 cm premera ustja. Ta vrsta dna je zelo razširjena, imamo jo namreč v vseh sondah na prehodu iz 2. v 3. planum in samo v sondi 1a, 2 in 4 tudi v 3. planumu. Iz tega sklepamo, da se je ta tip dna razvil šele v drugi polovici kulturnega sloja na Otoku, oz. v mlajšem obdobju. Glede na profile ustij, ki so v skupini A, ga lahko pripišemo verjetno vsem tipom ustij, morda z izjemo skupine Af.

V podskupino AA d sodi tip dna, ki je rahlo usločeno navzgor s poudarjeno prstanasto nogo. Obod izhaja iz noge, ki je manjši od 45° , in je skoraj praviloma pri posodah, ki imajo največji obod v gornji tretjini posode. Tudi to dno je zelo razširjeno in je izdelano v vseh materialih otoške keramike. Našli smo jo povsod, razen v sondi 2 in to praviloma na prehodu iz 1. v 2. planum z izjemo v sondi 1a, kjer je bila tudi na prehodu iz 2. v 3. planum. Časovno je to dno mlajše in zanesljivo sodi v najmlajši horizont otoških kulturnih plasti. Pripada je lahko loncem, ki imajo največji obod v gornji tretjini višine posode. Ne smemo pa izločiti možnosti, da so to dno lahko imeli tudi vrči, ki jih bomo obravnavali v skupini C.

V skupini AA smo obravnavali dna posod, ki smo jih praviloma obdelali v skupini A, tj. pri bikoničnih loncih. Ne izključujemo možnosti, da so nekatera dna pripadala tudi vrčem v skupini C, kot smo to že omenili pri dnu iz skupine AA d. Vsa dna od podskupine a—d so bila razširjena v vseh sondah in praviloma v mlajši polovici kulturne plasti. Iz tega sklepamo, da je isti tip dna rabil različnim posodam iz skupine A in C, kar govori za stereotipnost dna glede na bogatejšo izbiro oblikovanja ustij.

3. skupina B: skodele in skodele

V tretji skupini B obravnavamo posode z zelo velikimi ustji in sorazmerno velikim

dnom. V nekaterih primerih imajo dna in ustja posode tudi enake dimenzije in praviloma je ta tip posode nizek. Takšne dimenzije imajo navadno posode, ki jim pravimo skodele in sklede. Na Otoku razlikujemo sedem tipov posod te vrste.

V podskupino Ba štejeemo skledo z ravno stojno ploskvijo s počasnim prehodom proti najširšemu obodu, kjer se zoži v ozek žlebast vrat in nato v nizko lijakasto ustje. Razmerje premera ustja in višine je približno 1 : 3. Premere ustja je do 35 cm, premer dna pa med 25 in 30 cm. Višina je okoli 12 cm. Posoda je največkrat izdelana iz temno žgane gline, pomešane s kremenčevim peskom. Zunanja površina ni gladka, kot je to bilo v drugih primerih tipov iz skupine A in AA, temveč je nažlebljena tako, da po zunanji površini tečejo horizontalni poglobljeni krogi. Ta tip sklede se pojavi na Otoku v globini 3. planuma, tj. v zgornji polovici kulturne plasti in traja do propada Gutenwertha. Ta tip ni zelo razširjen, imamo pa ga v sondi 1, 1 a, 3 in 5. V sondi 1 je na prehodu iz 2. v 3. planum, v sondi 1 a v globini 3. planuma, v sondi 3 in 5 pa na prehodu iz 1. v 2. planum. Ta tip sklede se zdi zelo pomemben, saj predstavlja do najnovejše dobe izhodiščno obliko za sklede.

V podskupino Bb postavljamo skledo, ki se nam ni ohranila v celoti, od nje imamo samo večji del oboda in ustje. Prehod iz oboda v ustje je kolenast pod kotom okoli 90°. To je tip sklede z ožjim ustjem od najširšega oboda, kar je med skledami izjema. Skleda je bila izdelana iz raznih materialov otoške keramike in je praviloma velikih dimenzij. Premer ustja je do 40 cm, višina posode pa najbrž do 1/4 premera ustja. Najdena je bila v sondah 1, 1 a, 3, 4, 5 in 6 posod v 2. planumu, razen v sondi 4, kjer je tudi v 3. planumu. Ta vrsta sklede se pojavi v zgornji polovici otoške kulturne plasti.

V podskupino Bc sodi skleda z izredno veliko ravno stojno ploskvijo in nekaj širšim ustjem. Višina posode je 1/5 do 1/6 premera ustja. Prehod iz dna v ustje je kratek in močno usločen. Premer ustja je okoli 30 cm. Najdena je bila samo v sondi 3, 4, 5 in 6 in to v sondi 3 na prehodu iz 1. v 2. planum, v sondi 4 v 3. planumu, v sondi 5 na prehodu iz 1. v 2. planum in v sondi 6 na prehodu iz 1. v 2. planum in v 2. planumu. Gre za obliko, ki se pojavlja šele v zgornji polovici kulturne plasti na Otoku.

V podskupino Bd sodi skodeličasta oblika, od katere pa imamo ohranjen le obod in ustje posode. Posoda doseže premer ustja do 30 cm. Višina posode je do 1/3 premera ustja. Stojna ploskev je sorazmerno majhna in zelo počasi prehaja iz dna v obod. Ta je zelo usločen in neposredno pod ustjem posode teče ozek plitev žleb, ki prehaja v navzven usločeno ustje. Posoda je bila izdelana iz temnosivo in rjavo žgane gline s primesjo kremenčevega peska. Najdena je bila v globini 2. in 3. planuma v sondi 1, v globini 2. planuma v sondi 1 a, 5 in 6, v globini 3. planuma pa v sondi 4. Posoda sodi tako v zgornjo polovico otoške plasti.

V podskupino Be sodi skleda s premerom do 40 cm. Višina posode dosega 1/4 premera ustja. Iz dna posode izhaja obod pod kotom okoli 45°. V zadnji tretjini se obod kolenasto oblikuje v skoraj popolnoma ravno ustje. Ta tip posode je bil izdelan iz srednesive in rjave gline s primešanim kremenčevim peskom. Posoda je bila najdena v vseh sondah, razen v sondi 2 in sicer v sondi 1

in 1 a v globini 3. planuma. Največjo razširjenost in uporabljano doseže ta tip sklede v najmlajšem horizontu otoške kulturne plasti.

V podskupino Bd sodi skleda z ravnim dnom, ki prehaja v obod pod kotom 60° , ki se v zgornji tretjini rahlo prelomi v ravno, nekoliko navzven zavihano ustje, pri katerem pa je zgornji rob zavihan proti notranjosti posode. Doseže velikost do 30 cm, višina posode pa do $\frac{1}{2}$ premera ustja. Izdelana je iz srednjerjavo žgane gline s primešanim kvarcitnim peskom. Najdena je bila v sondi 1 a v globini 3. planuma ter v sondi 6 na prehodu iz 2. v 3. planum. Glede na dosedanje tipe posod je ta le maloštevilna, čeprav se pojavi razmeroma zgodaj, kar govori o njeni redki uporabi.

V podskupino Bg sodi skleda, od katere imamo ohranjen le spodnji del. Ta ima veliko ravno stojno ploskev s prstanasto nogo. Obod izhaja iz dna pod kotom, ki je večji od 60° in usločeno prehaja v ramena, ki so na prehodu v zgornjo tretjino posode. Iz ramena oziroma vratu sklede izhaja navzven zavihano ustje pod kotom do 45° . Dno posode meri okoli 20 cm, v ramenih pa okoli 30 cm. Višina sklede je najbrž okoli $\frac{1}{3}$ premera ustja. Izdelana je iz srednjerjavo žgane gline s primešanim kremenčevim peskom. Najdena je bila samo v sondi 5 na prehodu iz 1. v 2. planum, kar govori da se je redko uporabljala in da se je pojavila šele v najmlajšem horizontu otoške plasti.

4. skupina: Vrči

V tej skupini obravnavamo razne oblike vrčev ali tiste posode, ki so bile namenjene samo tekočinam. Od vrčev imamo ohranjene samo fragmente, po katerih lahko rekonstruiramo manjkajoči spodnji ali zgornji del posode. V tej skupini razlikujemo pet podskupin od a—e.

V prvi podskupini Ca je vrč z dvema ročajema, ki izhajata iz lijakasto oblikovanega ustja. Ročaja sta bila pritrjena na sredini višine ustja in sta usmerjena proti obodu pod ostrim kotom. V to skupino prištevamo tudi vrče s podobno obliko ustja, vendar samo z enim ročajem in vrče, ki imajo ozek vretenčast vrat. Tako smo v to skupino dali vse vrče z ročaji ne glede na obliko ustja, vratu in drugih delov posode. Pri vrčih rimskega izvora je spodnji del posode skoraj praviloma kroglast ali bikoničen,⁸ medtem ko se tu pojavijo tudi vrči z velikim premerom ustja, ki meri tudi do 15 cm, toda praviloma z lijakasto oblikovanim ustjem, ali tip vrča, od katerega imamo ohranjen le zgornji del; pri tem je največji obod v spodnji četrtini posode, kar spominja na obliko današnjih gostilniških steklenic, ki rabijo za merjenje količine tekočine in so brez ročaja. Pri tej vrsti vrčev je noga ravna s premerom do 15 cm ter s prehodom v največji obod pod kotom, ki je okoli 45° . Ročaj izhaja iz najširšega oboda. Ta vrsta posode je bila praviloma izdelana iz sive in rjavo žgane gline. Vrče z dvema ali enim ročajem smo našli v vseh sondah. V sondi 1 a in 4 so bili že v globini 3. planuma, v sondah 1, 2, 3, 5 in 6 pa v globinah 2. in na prehodu iz 1. v 2. planum. Posebej

⁸ Avgust Schörgendorfer, Die römerzeitliche Keramik der Ostalpenländer Wien 1942, 92, T. 37, T. 39—44.

Bonis Eva, Die Kaiserzeitliche Keramik von Pannonien 1942.

Plesničar - Gec Ljudmila, Severno emonsko grobišče, Ljubljana 1972, npr. grob 923, T. 182.

številna je bila ta posoda v sondi 1 v globini planuma 2., kjer se hkrati pojavijo tudi vrči z enim ročajem ter ozkim grlom in navzven zavihanim ustjem, vrči s širokim lijakastim ustjem in enim ročajem ter vrči, ki imajo največji obod v spodnji četrtini posode.

Podskupino Ca bi morali obravnavati nadrobneje glede na vsako varianto tega podtipa, kajti v globini planuma 3 se pojavijo samo nekatere oblike in šele v najmlajšem horizontu kulturne plasti na Otoku tiste oblike, ki smo jih pravkar obravnavali v sondi 1.

V podskupini Cb imamo ohranjena samo dna vrča z veliko stojno ploskvijo, kjer je največji obod posode enak premeru dna, torej gre za izrazito stekleničasto obliko. Obod izhaja iz rahlo poudarjene prstanaste noge in sicer pod kotom, ki je nekaj večji od 90° , to pomeni, da se obod takoj po izhodu iz dna začne zoževati. Ta v zasnovi popolnoma nov pojav je redek in se pokaže šele v najmlajšem horizontu otoške kulturne plasti. Tako v sondi 5 v globini 1. planuma in v sondi 1 na prehodu v 2. planum. Premer dna te posode doseže do 15 cm. Izdelana je bila iz rjavkastordeče žgane gline.

V podskupini Cc imamo ohranjena samo dna posode, ki smo jih v skupino C uvrstili zaradi visoke, močno poudarjene prstanaste noge. Obod izhaja iz noge, usločene navzven pod kotom 70° . Najširši obod doseže posoda verjetno v zgornji tretjini posode. Oblike ustja še nismo mogli dokumentirati. To je posoda manjših dimenzij, premer dna meri le do 10 cm. Ima izrazito kompaktno strukturo in je produkt najmlajšega horizonta otoških plasti. Najdena je bila na prehodu iz 2. v 3. planum v sondi 1 ter na prehodu iz 1. v 2. planum v sondah 3, 5 in 6. V enem primeru pri tej podskupini je ostal le fragment tudi navzven zavihanega ustja, ki je močno profilirano, torej posoda na nogi z velikim premerom ustja, ki samo po svoji funkciji opravičuje, da je še v skupini C.

V podskupini Cd imamo ohranjene le fragmente ustja in ramena posode, ki je lijakasto s premerom do 10 cm z usločenim vratom in prehodom v ramena. Vrat doseže višino, ki je večja od premera ustja in na prehodu iz vratu v ramena posode je premer manjši od premera ustja. To je vrsta posode, ki je dosegla največji obod na polovici višine posode ter ima majhno prstanasto nogo. Ni izključena možnost, da vrsta dna, kot smo jo opisali v Cc skupini, predstavlja tipološko dopolnilo za ustje in vrat posode v podskupini c in d. Ta vrsta posode je bila maloštevilna, v sondi 1 a smo jo našli v 2. planumu, v sondi 5 in 6 pa v 1. planumu.

V podskupini Ce so vrči oziroma vrsta posode, ki ima visok skoraj cilindričen vrat z ustjem, ki je poudarjeno zaobljeno in zavihano navzven. Najbrž je to najstarejša posoda iz skupine vrčev, ne le po obliki ustja. Posoda se je pojavila namreč v sondi 1 a v 3. planumu, v sondi 1 na prehodu iz 2. v 3. planum, v sondi 5 in 6 pa na prehodu iz 1. v 2. planum, tako je to posoda, ki se je pojavila v starejši polovici otoške kulturne plasti in je trajala ves čas obstoja Otoka.

5. skupina D: pečnice

V skupini D obravnavamo pečnice, ki smo jih našli v sondi 3 in 5. Praviloma so to le fragmenti, ki so pa izredno zanimivi kot pojav zaradi tehnike izdelave in zaradi dekoracije. V sondi 3 se pojavi fragment na prehodu iz 1. v 2. planum

(ak. št. 440; Katalog T. 94), v istem planumu je še fragment (ak. št. 441; Katalog T. 95) ter v isti sondi, neposredno nad tlakom, še fragment pečnice (ak. št. 509; Katalog T. 97). Prvi fragment je izdelan iz svetlorumeno žgane glinice, ki je prevlečena z zeleno glazuro. Od pečnice je ohranjen le vogal s profiliranim robom, ki ima v vogalu srčast list s pecljem. Drugi fragment verjetno pripada pečnici ali podobni dekorativni plošči, od katere je ohranjen le en fragment. Keramika je žgana svetlordeče. Plastična dekoracija na površini pa je bila odtisnjena v lesenem modelu, kar je spet novost v otopski keramiki. Iz fragmenta izhajata dva plastična izrastka, nekakšen ornament v obliki črke V. V osnovi tega dekorativnega elementa je plastično rebro in ob njem še eno. Na nasprotnem koncu fragmenta so ostanki krožnega loka, ki je bil izdelan iz dveh koncentrično tekočih plastičnih reber. Rekonstrukcija, ki smo jo naredili na temelju tega fragmenta, je takšna: na keramični ploščici, ki meri približno 24×15 cm, sta dve v eni osi stoječi krožni praznini, obrobljeni z dvema koncentričnima plastičnima rebroma; sledita še dve vzporedni plastični rebri, ki obrobljata celotno ploščico. Na obeh ožjih straneh ploščice v podaljšku premera kroga izhaja že omenjen plastični »V« ornament, ki se štirikrat ponavlja. Zdi se, da kraki »V« ornamentov služijo za povezavo s kraki »V« ornamentov naslednje ploščice tako, da več takih ornamentov ustvarja enotno, v predrti tehniki okrašeno keramično ploščo.

Fragment pečnice velikosti 21×21 cm z močno profiliranim in širokim robom ter s plastičnim ornamentom v sredini je bil izdelan iz svetlordeče žgane glinice. Noga pečnice je bila okrogla in nizka. Plastični okras je bil odtisnjen v lesenem modelu. Ornament je geometričen. V krogu na sredini, ki ga obroblja plastično rebro, je zvezdast ornament s šestimi kraki. Med kraki so 4 majhni plastični križi, ki jih obroblja nizek plastičen krog. V vogalih najnižjega kvadrata pečnice so obrobljeni križi, iz dveh izhaja križu podoben podaljšek z odebeljenim krakom. V sondi 5 v globini na prehodu iz 1. v 2. planum je bil fragment pečnice oziroma njenega vogala in noge, ki je bila profilirana in okrašena s plastičnim ornamentom. Pečnica je bila izdelana v lesenem modelu (ak. št. 684; Katalog T. 125). Ploščica je merila približno 21×22 cm. Dekoracija na njej predstavlja kompozicijo geometričnega in rastlinskega ornamenta. Iz kvadrata na sredini plošče izhajajo štirje deltoidi z izhodiščem v središču diagonal v kvadratu. Robovi deltoida zunaj kvadrata so okrašeni s celičnim ornamentom. Tako je nastala štirikraka zvezda, iz katere izhajajo vitice, ki se prepletajo in dopolnjujejo z viticami, ki prihajajo iz zunanega roba kvadratnega polja. Prazen prostor med viticami dopolnjuje še sistem trikotnikov.

V isti globini te sonde so bili še trije fragmenti najbrž ene pečnice (ak. št. 641; Katalog T. 125), kjer je morda rob pečnice fragment ak. št. 654 s plastično upodobitvijo glave neke fantastične živali ter še en fragment ak. št. 654 a, na katerem so ostanki verjetno neke plastične zoomorfne upodobitve.

V okviru keramike, ki smo jo doslej obravnavali, so pečnice posebno poglavje in so produkt mlajšega horizonta plasti na Otoku. Glede na druge keramične izdelke pomenijo novost ne samo zaradi izdelave v kalupu in zaradi uvajanja novega tehnološkega postopka pri obdelavi površine, tj. glaziranja, ampak so posebnost zaradi bogatih likovnih predstav, ki so zelo raznolične in pomenijo predvsem osnovo za likovno analizo, ki nam hkrati daje možnost preučevanja kulturnih vplivov na Otoku v njegovi mlajši fazi. Povrh tega so pečnice nova priča o načinu življenja in ureditve notranjosti stanovanjskega prostora v mlajšem obdobju kulturne plasti otoškega naselja.

6. skupina E: emajlirana posoda

No Otoku se zelo zgodaj pojavi emajlirana posoda, ki se pa ne omejuje na določeno vrsto keramike. Tako pridejo v sondi 1 v globini 3. planuma na dan fragmenti plitve sklede ali krožnika (ak. št. 93; katalog T. 9) z lijakasto oblikovanim ustjem, ki je na notranji strani okrašeno z vrezano, dvakrat dvojno valovnico. Dvojno valovnico obkrožata dva vrezana kroga. Posoda je bila izdelana iz svetlorumeno žgane gline s primesjo kvarcitnega peska, z glajeno notranjo površino z zeleno glazuro.

V skupino emajlirane keramike bi morali šteti tudi vse pečnice, ki smo jih obravnavali v skupini D. Tudi tu smo skoraj v vseh primerih ugotovili, da je bila površina najprej dobro zglajena in šele nato prevlečena z zelenim loščem. V sondi 1 a na prehodu iz 2. v 3. planum in v 2. in 3. planum, so bili fragmenti bikoničnih loncev z navzven usločenim ustjem ter z vratom, ki je okrašen z vzporednimi vrezji (ak. št. 242, 252; katalog T. 51), tj. temnosivo žgana keramika, pomešana s kvarcitnim peskom, ki pa ima loščeno površino. Istemu pojavu sledimo v sondi 3 ter v plasteh na prehodu iz planuma 1 v 2, kjer je bil najden ročaj (ak. št. 402; katalog T. 82), izdelan zelo dekorativno ter prevlečen s srebrno glazuro, v nasprotju z vsemi do sedaj naštetimi primeri, kjer je bil lošč zelen. V sondi 5, prav tako v plasti na prehodu iz planuma 1 v 2, je bilo več fragmentov, tako (ak. št. 730; katalog T. 116) fragment ustja majhnega lončka iz črno žgane gline, z zelo uglajeno zunanjo površino, ki ima črn lošč, za katerega pa ne trdimo, da bi bil emajl, ali fragment oboda skodelice (ak. št. 656; katalog T. 120), ki je bil izdelan iz svetlordeče žgane gline, pomešane s kvarcitnim peskom in z glazirano površino, prevlečene s temnooranžnim loščem, in še fragment oboda posode skodeličaste oblike (ak. št. 668; katalog T. 121), ki je izdelan iz svetlorumene žgane gline, pri kateri je notranja površina okrašena z loščeno belim ornamentom na temnordeči podlagi. Kljub tej definiciji pa ne bi mogli za ta lošč trditi, da je emajl.

Kot smo že ugotovili v sondi 1 in 1 a, se lošč kot tehnika in način dekoracije pojavi v prvi polovici kulturne plasti na Otoku v sondi 3 in 5; na temelju opredeljevanja pečnic vidimo, da ta tehnika traja vse do najmlajših otoških plasti.

Preseneča tudi raznovrstnost barv, kot smo jo omenili v zvezi s plastično barvno kompozicijo pri fragmentu ak. št. 686 na T. 121.

7. skupina F: ornamentirani keramični tipi

V skupini F bomo obravnavali ornamentirano keramiko. Okrase delimo v naslednje skupine:

- a) keramika, okrašena z valovnico,
- b) keramika z metličastim ornamentom,
- c) keramika s plastičnimi okraski,
- d) dna, okrašena z znaki,
- e) keramika, okrašena z vrezji,
- f) keramika, okrašena s kanelurami,
- g) keramika s slikanim ornamentom,
- h) oblika ustja kot dekorativni element posode.

Podskupina Fa obravnava posode, okrašene z valovnico. Keramiko z va-

lovnico smo našli samo v sondah 1 in 3. V sondi 1 v 2. in 3. planumu in v isti globini tudi v sondi 3. Na fragmentu vrča z ročajem (ak. št. 143; katalog T. 11) je nepravilno oblikovana plastična valovnica, ki pa je izgubila značaj vrezane valovnice, in je le degeneracija tega ornamenta v mlajših plasteh na Otoku. Na fragmentu oboda iz plasti na prehodu iz 2. v 3. planum v sondi 1 (ak. št. 68; katalog T. 19) je tip valovnice z zelo majhnim nagibom in z zelo dolgo zanke, ki je široko vrezana. Po obliki je v popolnosti ohranila značaj valovnice, vendar je različna od valovnic, ki smo jih vajeni na zgodnjersrednjeveški keramiki. Tudi ta fragment je iz mlajšega horizonta kulturne plasti na Otoku. Novost v dekoraciji z valovnico je prostor, kjer je vrezana, tj. neposredno pod robom ustja, kar je v nasprotju z drugimi primeri na Otoku in tudi na drugi zgodnjersrednjeveški keramiki, kjer je valovnica praviloma na prehodu iz vrata v rame posode.⁹ Na fragmentu ramena posode je levo usmerjena, nizko ležeča valovnica z dolgim hrbtom zanke (ak. št. 408; katalog T. 701) iz sonde 3, iz plasti na prehodu iz 1. v 2. planum. Polje z valovnico omejuje z gornje strani vrezan žleb. Posoda pripada tipu velikega bikoničnega lonca s premerom ustja 24 cm in premerom največjega oboda okoli 40 cm. Čeprav je ta valovnica po izvedbi podobna oni na keramičnem fragmentu (ak. št. 68; katalog T. 19), se zdi, da je bolj dinamična in primitivneje izdelana. Vsekakor pa je ta posoda iz najmlajšega horizonta kulturne plasti na Otoku. Iz istega sloja v sondi 3 je še fragment ustja in oboda bikoničnega lonca z močno navzven zavihanim ustjem, s polkrožno odebeljenim robom ustja, z ostanki dvojno levo tekoče valovnice, z dolgim hrbtom zanke in z višjim kotom, kot smo to spoznali pri drugih doslej opisanih kosih. Čeprav je bil ta fragment najden v najmlajšem horizontu kulturne plasti, je valovnica po izvedbi bližja značaju zgodnjersrednjeveške valovnice. Isto lahko trdimo za valovnico na fragmentu ustja in oboda keramične posode (ak. št. 925; katalog T. 155), ki je bila najdena v plasti na prehodu iz 1. v 2. planum v sondi 6.

Pri orisu vseh upodobitev valovnice ugotavljamo, da pripadajo posodam, ki sodijo mlajši keramiki, oz. gutenwerškemu horizontu kulturne plasti na Otoku. Zelo verjetno je, da keramika z valovnico — čeprav v glavnem od 13. do 15. stol. — temelji na lokalni zgodnjersrednjeveški in visokosrednjeveški keramiki z valovnico. To tezo opravičuje fragment največjega oboda bikonične keramične posode (ak. št. 856; katalog T. 160) iz sloja na prehodu iz 1. v 2. planum v sondi 6, kjer je valovnica po dimenzijah, tehniki izvedbe in obliki skoraj analogna zgodnjersrednjeveški slovanski keramiki.

Podskupina Fb obravnava keramiko, ki je okrašena z metličastim ornamentom. Najdemo ga že v sondi 1 na fragmentu (ak. št. 135; katalog T. 11), kjer je postavljen neposredno pod rob ustja in leži poševno glede na obod posode. Nato ga imamo na fragmentu (ak. št. 156 a in b; katalog T. 132) v sondi 1, kjer je neposredno na obodu nad stojno ploskvijo. Metličasti vrezi so široki ter kratki in jih je več. So v vertikalnem položaju. V obeh omenjenih primerih je tako na posodi, ki je bila najdena na prehodu iz 2. v 3. planum. Zanimivo je, da je ta ornament tudi na fragmentu (ak. št. 61; katalog T. 37) iz sonde 1 ter iz sloja na prehodu iz 2. v 3. planum postavljen na obodu, neposredno nad stojno ploskvijo in tudi na dnu, kjer v obliki nepravilne elipse obkroža polje z andrejevim križem. Na keramičnih fragmentih v drugih sondah ga ni, razen na fragmentu oboda

⁹ Josip Korošec, Uvod v materialno kulturo starih Slovanov, Ljubljana 1953, 130.

posode (ak. št. 442, katalog T. 88) v sondi 3 iz sloja na prehodu iz 1. v 2. planum. Tu so ostanki metličastega okrasa na polju, ki je omejeno z dvema vzporednima tekočima žlebovoma.

Podskupina Fc zajema plastično okraševanje, ki je bilo na Otoku zelo omiljeno. Robovi ustij so okrašeni naravnost baročno igrivo v raznih inačicah. Nato so tu še plastična rebra, ki tečejo po obodu ali vratu in jih lahko označimo kot pogost in skupen okrasni element keramike na Otoku in vseh kulturnih plasteh. Plastično rebro ima veliko različnih izvedb in je v višji ali nižji izvedbi uporabljeno kot sestavni del oblikovanja. Kot najbolj značilen dekorativni element, ki vzbuja poseben interes, je plastično rebro, še posebej okrašeno z razčlenjenim prstnim odtisom. Ta dekorativna tehnika je zelo star pojav, saj jo poznamo pri nas na keramiki Ljubljanskega barja, na keramiki kulture žarnih grobišč in na halštatskih posodah,¹⁰ vendar se ornament na otoški keramiki po svoji izvedbi razlikuje od istoimenskega prazgodovinskega okrasa. Pri prazgodovinski keramiki teče razčlenjen prstni odtis povezano, tako da velikokrat spominja na grobo izpeljan vrvičast ornament. Prstni odtisi na plastičnem rebro na otoški keramiki pa predstavljajo vrsto zaporednih, osamljenih, krožno oblikovanih polj. Za zgled navajamo fragment največjega oboda bikonične posode (ak. št. 878; katalog T. 142) iz plasti na prehodu iz 1. v 2. planum v sondi 6, kar priča, da se je ta ornament pojavil na Otoku v najmlajšem horizontu. Analogno okrašene bikonične lonce smo dobili tudi v sloju na prehodu iz 1. v 2. planum v sondi 3. To sta fragmenta (ak. št. 481; katalog T. 86 in ak. št. 471; katalog T. 59) iz sonde 1a iz sloja na prehodu iz 2. v 3. planum, kjer je ta ornament tekkel po robu ustja skodele; to je stratigrafsko najstarejša najdba.¹¹ Iz iste sonde, vendar na prehodu v 1. v 2. planum, je prav tako ornamentacija na fragmentu (ak. št. 318, katalog T. 45);

Podskupina Fd obravnava okras na dnu posode. Kljub številnim najdbam fragmentov dna posode je značilno, da so v glavnem z neoznačenim dnom. Z okrašenim dnom jih je malo. Kot zglede navajamo vrezan andrejevski križ; ugotovili smo ga na fragmentu dna (ak. št. 61; katalog T. 37), ki je bil v plasti na prehodu iz 1. v 2. planum v sondi 1 in smo ga že omenjali pri opisu keramike z metličastim ornamentom, in fragment dna (ak. št. 878; katalog T. 142) iz sloja na prehodu iz 1. v 2. planum v sondi 6. Skoraj natančno na sredini dna s prstanasto nogo teče rahlo poudarjen plastični krog s premerom nekaj nad 2 cm, v katerem je v isti tehniki izveden enokraki križ. Večjo pozornost od izvedbe ornamenta na tem fragmentu, ki je dokaj običajna na vseh primerih visoko-srednjeveške in deloma zgodnesrednjeveške keramike, deluje kot novost izvedba andrejevskega križa na fragmentu (ak. št. 61; katalog T. 37). Mogoče bi se zadovoljili z ugotovitvijo, da sta kraka križa rahlo usločena zato, da oblikujeta

¹⁰ Okras z razčlenjenim prstnim odtisom:

F. Stare, Vače, katalog 1952, npr. T. 30, 7.

Dobova grob 164 v depouju Nar. muzeja, neobjavljeno.

P. Korošec - J. Korošec, Najdbe s količarskih naselbin pri Igu na Ljubljanskem barju, Ljubljana, 1969, npr. T. 63, 1-5.

¹¹ Ivan Komelj, Gotska arhitektura, Ljubljana 1969.

Das Hausbuch de Mendelschen Zwölfbrüderstiftung za Nürnberg, München 1965, 134, 216, 243.

S-vijugo, da ornament ni na sredini posode ter da je na polju eliptične oblike, ki ga omejuje metličast ornament.

Podskupina Fe obravnava keramiko, okrašeno z vrezji. Tehnika vrezovanja ornamenta je splošna pri izvedbi skoraj vseh okrasov kot so npr. krožni vrezji na vratu, ustju in ramenu posode, ki največkrat služijo za oblikovanje plastičnih reber. Vrezana je tudi valovnica, vendar imamo v vseh teh primerih opraviti z nizkim, ozkim ali nekoliko širšim vrezom, ki predstavlja samo tehniko za oblikovanje določenega ornamenta. V nekaj primerih pa je globok vrez — ne glede na njegovo obliko — sam po sebi okras. Tako npr. je bil v sondi 3 v sloju na prehodu iz 1. v 2. planum fragment (ak. št. 499; katalog T. 88), kjer so po hrbtu ročaja po vzdolžni osi vrezani kratki in globoki vrezji nepravilno ovalne oblike, ki pa ne tečejo v eni črti, temveč nakazujejo medsebojno vzporednost. Enako je na ročaju vrča iz sonde 6 (ak. št. 935; katalog T. 129). Vzporednost vrezov je tukaj bolj poudarjena in je njihov nagib glede na os lista večji. Na fragmentu oboda bikoničnega lonca iz sonde 6 v plasti na prehodu iz 1. v 2. planum (ak. št. 781; katalog T. 147) tečeta dve vzporedni krožnici, narejeni s kratkimi vzporednimi vrezji, ki so nagnjeni na desno stran in tako tvorijo oster kot s krožno krivuljo, ki jo vrezji nakazujejo. Na enak način sta okrašena ročaja na skodelicah (ak. št. 257 in 298; katalog T. 46) iz sloja na prehodu iz 1. v 2. planum, le da so tu vrezji postavljeni drug poleg drugega. Oba načina okraševanja, tj. vzporednega in zaporednega postavljanja vrezov, spoznavamo na ročaju (ak. št. 344; katalog T. 66) iz sloja na prehodu iz 2. v 3. planum v sondi 2. V vseh primerih ugotavljamo, da gre za keramiko iz najmlajšega horizonta otoških plasti.

Podskupina Ef obravnava keramiko, okrašeno s kanelurami. Že v obravnavi ornamenta v okviru Fe skupine smo omenjali, da so v tehniki vreza izdelane tudi krožne krivulje, ki tečejo po periferiji keramičnega oboda. Kot tehnika so kanelure nastajale s tehniko plitvejšega ali globljega vrezovanja, vendar je kanelura dobila poseben značaj zaradi načina vrezovanja. Skoraj praviloma je to vrez s popolnoma vzporednimi stranicami, ki so tudi popolnoma ravne in praviloma tudi enako globoke. Dno poglobitve je vedno polkrožno in le izjemoma ravno. V primerih okraševanja s kaneluro je na otoški keramiki ta pri vrezovanju krožnih krivulj. Širina kanelure je različna. Najmanjša meri po širini 1 mm, najširša pa med 3 in 4 mm. Globina vreza je do 2 mm. Kanelura kot ornament traja ves čas otoškega naselja do porušenja Gutenwertha.

Podskupina Fg obravnava keramiko s slikanim ornamentom. Barvno slikarske učinke so na otoški keramiki uporabljali le malokrat in tudi to le v okviru tehnike raznobarvnega emajla, kot smo to že opisali v okviru podskupine E in sicer pri fragmentu (ak. št. 681; katalog T. 17) iz sloja na prehodu iz planuma 1 v 2 v sondi 5 ter iz istega sloja v tej sondi ak. št. 680, ki je upodobljen na isti tabeli. Prave, večbarvne slikarske tehnike pa na otoški keramiki dejansko ne poznamo.

Podskupina Fh obravnava obliko ustja kot dekorativni element posode. Ustje ima poleg svoje funkcije tudi dekorativni značaj. To je še posebej razvidno na otoški keramiki. Dekorativnost ustja je lahko v obliki in v neposrednem okra-

ševanju roba ustja. Na otoški keramiki se srečujemo z obema tehnikama. Obliko ustja smo zasledovali že v okviru skupine A, kjer smo prav po obliki ustja to vrsto keramike razdelili na sedem podskupin in sicer Aa kot rahlo navzven zavihano ustje s poudarjenim robom. V okviru te podskupine so številne različice ustja, ki so toliko bolj igrive po obliki, kolikor je vrsta lonca manjša. V podskupini Ab je ustje enako oblikovano kot v skupini Aa, toda zavihano je še nižje. V skupini Ac se rob navzven zavihanega ustja lomi pod ostrim kotom, medtem ko je v podskupini Ad rob ustja zelo dolg in zavihan skoraj pod pravim kotom. V okviru podskupin Ae, Af in Ag imamo opraviti s tremi tipi lijakastega ustja. V prvih štirih podskupinah je dodatno okraševanje roba ustja skoraj izjemno, zato pa je v Ae, Af in Ag skoraj pravilo. Tu je rob ustja okrašen s plastičnimi rebri in kanelurami, ki so izvedene v raznih kombinacijah in različicah. Ta vrsta dekoracije je eno izmed izhodišč za tipološko in časovno vrednotenje raznih keramičnih tipov te vrste, kajti ustje je doživljalo svoj razvoj in enako razčlenitev zunanjega roba.

V pričujočem tekstu smo tipološko opredelili vso keramiko, najdeno v šestih sondah, ki smo jih izkopal leta 1967 na Otoku. Vodilo pri opredelitvi skupin nam je bila osnovna oblika posode, ki praviloma izhaja iz njene funkcije. V podskupine istega tipa posode pa smo postavili različne inačice tega tipa, ki se med seboj razlikujejo po izvedbi ustja ali dna. V posebno skupino smo postavili keramiko, ki ni imela funkcije posode; take so pečnice. Posebno skupino predstavlja emajlirana keramika, ne glede na funkcijo in obliko. Kot posebno karakteristiko raznih posod smo obravnavali okrasne elemente na otoški keramiki. Že na temelju tega dela, ki ga jemljejo le kot izhodiščno študijo obravnave naše keramike, smo ugotovili številna pomembna dejstva. To je npr. bogastvo raznih oblik, razne tehnologije, regionalna razširjenost posameznih keramičnih tipov in predvsem dokaj jasno nakazana razvojna nit od preprostejših k zelo zapletenim oblikam ter izredno pomnoževanje variacij raznih keramičnih tipov. Podoba o razvoju keramike je le sumarična; ker nas zanima podroben tipološki in kronološki oris doslej le sumarično opredeljene keramike, bomo v nadaljevanju analizirali v okviru enega časovnega oz. višinskega horizonta pojav vseh oblik in med seboj povezovali oblikovne zaklade posameznih časovnih oz. globinskih horizontov.

Horizontalna in vertikalna stratigrafija.

(pregled keramičnih oblik v planumu 1 in 2 v sondah 1—6)

V sondi 1 v globini planuma 2 (rel. gl. do 25 cm pod današnjo površino) so bile naslednje oblike:

bikonični lonci forme Aa, Ab, Ae in Af,
dna vseh štirih podskupin AAa—AAD,
skodele in sklede oblik Ba, Bb, Bd in Be,

bogato so zastopani vrči Ca, v manjšem številu pa vrči Cb, Cc in Ce.

V sondi 1A v globini planuma 2 (rel. gl. do 30 cm pod današnjo površino) so bile naslednje oblike:

bikonični lonci Aa, Ab, Ae in Af,
dna vseh tipov, razen AAa,
sklede Ba, Bb, Bd, Be in Bf,
vrči Ca, Cd ter Ce.

V sondi 2 v globini planuma 2 (rel. gl. med 20—30 cm pod današnjo površino) so bile naslednje oblike:

bikonični lonci Aa, Ab, Ae in Af,
dna posod AAb in AAC,
posode B skupine izostajajo,
vrči Ca in Ce, ki so še posebej zanimivi zaradi svoje skoraj prazgodovinske oblike,
pečnica iz skupine D.

V sondi 3 v globini planuma 1 (rel. gl. 40 cm pod današnjo površino) so bile naslednje oblike:

bikonični lonci vseh podskupin razen tip Ac,
dna posod so zastopana vseh podskupin AAa—AAd,
skodele B skupine Ba, Bb, Bc in Be tipa,
vrči Ca in Cc oblike,
pečnica skupine D,
emajlirana keramika skupine E.

V sondi 4 v globini 2 planuma (rel. gl. med 50 cm in 60 cm pod današnjo površino) so bile naslednje oblike:

bikonični lonci le Aa in Af oblike,
dna samo v obliki AAb in AAC,
sklede Bb, Bc in Bd oblike,
vrči samo Ca oblike.

V sondi 5 v globini med planumoma 1 in 2 (rel. gl. 50—60 cm pod današnjo površino) so bile naslednje oblike:

bikonični lonci vseh oblik razen Ac,
dna vseh oblik od AAa—AAd,
skodele Ba, Bb, Bc in Bd oblike,
vrči Ca, Cb in Ce oblike,
najdene so pečnice D skupine,
kosi emajlirane keramike skupine E.

V sondi 6 v globini planuma 1 in 2 (rel. gl. 100—200 cm pod današnjo površino) so bile naslednje oblike:

bikonični lonci skupin Aa, Ab, Ae in Af,
vsa dna skupine AA razen AAa,
vse oblike skodel razen Ba in Bg,
vrči obli Ca, Cc, Cd in Ce.

Če povzamemo ugotovitve iz prejšnjega odstavka, dobimo naslednjo podobo horizontalne stratigrafije v planumu 1 in 2 v vseh sondah: Bikonični lonček Aa in Ab oblike je bil v sondi 1, 2, 3, 5 in 6, ni ga v sondi 4. Obliki Ac in Ad sta izjemi, toda sočasni z oblikama Aa in Ab in ju najdemo samo v sondi 3 in 6. Skupna za vse sonde in številčno najbolj razširjena je oblika Ae tj. bikonični lonček z lijakastim ustjem in zelo razgibanim zunanjim robom. Tako ugotavljamo, da sta v horizontu planuma 1 in 2 vodilna bikonična lončka Aa in Ae.

V istem horizontu in seveda v istočasni rabi so skledaste oblike posode Ba, Bb, Bd in Be. V glavnem so enako razširjene v vseh sondah, razen v sondi 4, kjer je od skledaste posode samo oblika Bb. Vrčev je v tem času zelo veliko v

uporabi in to Ca, Cb in Cc oblike. Značilen za ta horizont je tudi pojav pečnice. Vsiljuje se neenakomerna podoba razširjenosti teh tipov povsod po otoški površini; tako je oblika bikoničnega lonca z lijakastim ustjem Ae skupna za vse sonde in ves otoški prostor ter slede skupine Bc, ki so zelo blizu današnjim globokim krožnikom za juho. V sondi 4 opazamo, npr. popolno odsotnost skoraj vseh keramičnih oblik v planumu 1 in 2, razen bikoničnega lončka Ae in skleda Bc. Ker nam za planum 1 in 2 manjka neposredna arheološka dokumentacija za časovno opredelitev, se moramo zadovoljiti z delovno hipotezo, ki jo postavljamo na temelju izročila in dejstev, da najmlajši kulturni horizont v otoških plasteh sodi v čas neposredno pred uničenjem Guthenwertha po Turkih, tj. v drugi polovici 15. stol. ter verjetno tudi v prvi polovici 15. stol. in še celo v 14. stol. Ta čas opredeljevanja sovпада s spoznanjem, da oblike bikoničnega lončka Ab in Ae ter enako skledaste oblike Bb in Be, kakor tudi vrči iz skupine Ca te pečnice, sodijo v najbolj napredne oz. najbolj razvite oblike keramike iz obdobja poznega srednjega veka. Zanesljivo lahko trdimo za vse našete oblike, da sodijo v čas pred 1473, ko so Turki porušili Gutenwerth. Stopnja razvitosti, kot smo že omenili, pa ne dovoljuje, da bi šli globlje v pozni srednji vek. Neposrednih, z novci ali s stratigrafijo natančneje datiranih kosov tega tipa na našem prostoru nimamo.

V globljih horizontih je število keramičnih najdb izredno revno. Tudi oblikovni zaklad je neprimerno maloštevilnejši, kot smo to ugotovili v globini planuma 1 in 2. V sondah imamo še keramiko iz planumov 3 in 4. V sondi 1 je planum 3 do 70 cm pod današnjo površino. V sondi 2 pa je do 60 cm pod površino in v sondi 6 do 1,3 m pod površino. V drugih sondah, se pravi v sondi 3,4 in 5, nismo imeli planuma 3. V sondi 1 prihaja na dan v globini 3. planuma bikonični lonček Ae, ki je zastopan samo v nekaj primerih, zato so pa zelo številni kosi, ki pripadajo tipu Af. Od skled je tu zastopana samo podskupina Bd. Mimo teh osnovnih oblik se v globini planuma 3 sonde 1 pojavlja izredno lep primerek valovnice na skledi Bd tipa ter andrejevski križ, kot okras na dnu posode. Osnovna značilnost planuma 3 v sondi 1 je pojav bikoničnega lončka iz Af podskupine, ki glede na razvoj tega tipa lonca predstavlja še neko naprednejšo stopnjo, ter široka skodela z ustjem, ki je analogna po svoji izvedbi, tipu ustja pri bikoničnem lončku Af. V tem horizontu nas preseneča tudi popolnoma nova uporaba in izvedba valovnice. V sondi 2 v globini 3. planuma se srečamo le z bikoničnim lončkom Af, in enako v sondi 6 v istem planumu. Preseneča odsotnost skledastih oblik, kar pa je verjetno treba pripisati samo značaju prostora, na katerem sta bili sonda 2 in 6, ne pa času, iz katerega sta. Af oblika bikoničnega lončka je skupna značilnost planuma 3 v sondah 1 2 in 6.

V planumu 4, ki je v sondi 1 v globini do 1 m pod današnjo površino in v sondi 2, ki je do 80 cm pod površino, bomo obravnavali keramiko v globini planuma 4. V sondi 1 v globini tega planuma je samo oblika Af. V sondi 2 pa imamo v sloju planuma 4 primerke podskupine bikoničnih loncev Ae in Af. Vse druge oblike popolnom amanjkaajo. Značilnost planuma 4 je bikonični lonček Af oblike, ki je v obeh sondah.

Keramiko smo pri zgornji analizi razvrščali po stratumih, ki imajo delovni naziv planum. Planum sam po sebi predstavlja le neki določen globinski horizont, ki nam ga je narekovala sistematika izkopavanja. Planum, kot izravnana površina, ki jo v raziskovalnem postopku dokumentiramo, je velikokrat na prehodu iz enega materiala v drugi, dostikrat pa sovпада z neko hodno površino, praviloma

pa je le ena horizontalna ploskev sloja, za katero si ne dovoljujemo, da bi bila debelejša od 25 cm tudi tam, kjer imamo debelo enotno kulturno plast. Služi nam le kot pripomoček za tridimenzionalno rekonstrukcijo določenega stanja. Zato, da bi lahko časovno iz vrednotili najdbe v enem planumu, je potrebno ugotoviti, kakšen odnos ima ta planum glede na vertikalno stratigrafijo kulturne plasti. Tako sta v sondi 1 in 2 humus, in subhumus izkopana v treh planumih oz. planum 1 sega iz humusa tudi v kulturno plast in subhumus kot kulturna plast je tako kot enotna kulturna plast razdeljen v sloje treh planumov. Se pravi, da razdelitev na naši pregledni tabeli za sondo 1 odkriva, da tudi v tej na oko enotni kulturni plasti (sloj 2 v severnem profilu sonde 1) lahko sledimo le določenemu tipološkemu razvoju, ki ni istočasen, ne vemo pa razloga, zakaj je po materialu, tj. po zemlji in drugih sestavinah, popolnoma enoten. Docela nasproten primer je zahodni profil sonde 6, ki smo ga dokumentirali samo z dvema planumoma zaradi izredno težkih pogojev izkopavanja (izkop v glavnem v vodi); ta profil je visok skoraj 4 m in kaže izredno veliko razgibanost. Planumi pa nam kažejo le dve situaciji: prvo neposredno po začetku izkopavanja in drugo na koncu izkopavanja, torej se podoba po planumih in po profilu ne ujema. Dogajanje na prostoru te sonde sledimo le s formalno tipologijo. Podobno situacijo smo imeli tudi v sondi 3 in 5. Popolnoma pa se ujemajo planumi in izmenjava kulturnih plasti samo v sondi 4. Zato, da bi dobili enotno podobo, se bomo pri tokratnem pregledu keramike iz Otoka naslonili le na zakonitost razvoja od preprostih k bolj razvitim oblikam in oprli na podatek o planumu oz. o stratigrafiji le tam, kjer gre za pojav novih oblik.

Če najprej opazujemo skupino A, tj. bikonične posode, tedaj ni nobenega dvoma, da je Aa oblika izhodiščna za vse druge bikonične posode, da se vse druge razvijajo iz nje. Ab oblika je naslednja stopnja razvoja ustja, ki smo ga ugotovili pri Aa obliki. S formami Ac in Ad pa je ta razvoj končan. Stratigrafsko, kot lahko ugotovimo v vseh sondah, se vse štiri oblike pojavljajo v istih kulturnih slojih. Edino za oblike Ae in Af lahko trdimo, da ne predstavljajo kasnejši, temveč vzporeden razvoj s formami od Ae do Ag. Tako, npr. obliko Ae zasledimo v sondi 1 le v globini 4. planuma, v sondi 1, 1a v 3. planumu, v sondi 2 pa v 4. planumu itd. Iz tega sledi, da je oblika Ab le nadaljevanje razvoja Aa ustja in da se v istem času že pojavi Ae oblika, ki je (zaradi svojega lijakastega ustja zanesljivo) nastala zaradi druge funkcije kot sta jo imeli obliki Aa in Ab. V nadaljevanju razvoja lijakastega ustja sledimo še oblikam Af in Ag. Slednja pomeni zadnjo stopnjo v razvoju lijakastega ustja in dosledno temu se pojavi šele na koncu kulturne plasti, oz. v zadnjem horizontu otoške kulturne plasti. Izdelovalci keramike so prav v tej lijakasti obliki imeli možnost izredno bogatega razčlenjevanja zunanje roba ustja, kar so tudi s pridom izrabili. Čeprav pokažemo na tabeli samo tri izvedbe okraševanja s plastičnimi rebri, je različic teh oblik zelo veliko, vendar so le tri od Ae—Ag izhodiščne. Z različnimi variacijami teh oblik sta posebno bogati sondi 1 in 2. Podskupini Ac in Ad se po situaciji v sondah pojavita šele v končni fazi razvoja otoške keramike, torej isto, kot smo ugotovili za obliko Ag. S tem postavljamo trditev, da je med oblikama Aa in Ad zaobsežen ves razvoj bikoničnih lončkov z navzven zavihanim ustjem. To lahko trdimo za razpon med oblikami Ae in Ag.

V visoko, oz. poznosrednjeveški keramiki pomenijo glede na zgodnje srednjeveško keramiko skledaste oblike keramike posebnost. Pri analizi horizontalne stratigrafije smo ugotovili, da se pojavljajo v mlajšem horizontu otoške kulturne plasti,

vendar tudi tukaj lahko določimo zakonitost razvoja. Predvsem lahko trdimo, da se oblika Bb, tj. oblika, pri kateri je ustje ožje od največjega oboda, pojavi v sondi 4 že na prehodu iz 2. v 3. planum oziroma v globini 3. planuma, tj. glede na stratigrafijo te sonde, v starejšem horizontu otoške kulturne plasti. Enako lahko trdimo za obliko Bc in Bd, ki prehajata skoraj v krožnik. Oblika Bc je bila najdena v sloju 2 v sondi 6, kar vsekakor predstavlja starejši horizont otoške kulturne plasti. Nič drugače tudi ni pri obliki Bd, ki je v sondi 1 najden v globini planuma 3, kar je za sondo 1 v nižjih slojih kulturne plasti. To nas sili v sklep, da sta skledasti obliki Bb in Bd in oblika Bc, ki je podobna plitvemu krožniku, najstarejše te oblike na Otoku, ki se pojavijo istočasno z bikoničnim lončkom z lijakastim ustjem, kar je tehnično povezano. Šele v najmlajšem horizontu otoške plasti se pojavijo še vse druge oblike skled iz skupine B.

Pri dosedanjih oblikah posod pri A in B skupini smo lahko v celoti rekonstruirali tipološko zaporedje in to predvsem, ker smo na temelju obstoječih form lahko rekonstruirali skoraj vse omenjene keramične oblike. Žal pa ni tako tudi pri vrčih iz skupine C in čeprav imamo tu pet podskupin, ne moremo govoriti o medsebojni povezavi. Zanesljivo lahko trdimo samo, da se vrč z lijakastim ustjem in dvema ročajema, kakor tudi vrča Cd in Ce z lijakastim ustjem in brez ročaja pojavijo že v globini planuma 3 in 2, kar ustreza npr. v sondi 1 pojavu bikoničnega lončka z lijakastim ustjem forme Ae. Isto lahko trdimo za obliko Ce, ki se v sondi 1, 1 a in 2 pojavi v globini planuma 2 in 3 skupaj z bikoničnim lončkom z lijakastim ustjem forme Ae. Enako velja za vrč z dvema ročajema in lijakastim ustjem, ki se v sondi 1 a in 4 v globini planuma 3 pojavi skupaj z lončkom Ae. Drugi dve obliki vrčev, od katerih imamo le dna, tj. Cb in Cc, pa sodita v mlajši horizont otoških plasti.

V okviru Ca forme smo omenjali vrče, ki jih ne moremo povezovati z drugimi formami v tej skupini. Toda že pri opisu posameznih tipov smo ugotovili, da se v okviru Ca podskupine pojavlja vrsta vrčev, za katere brez nadaljnega lahko vsaj v določenih primerih govorimo o medsebojni povezavi. Edino za vrč z enim ročajem (ak. št. 120; katalog T. 8) iz sloja med planumoma 2 in 3 v sondi 1 ne najdemo povezave z drugimi tipi. Zato pa, npr. trdimo, da je vrsta vrčev nastala iz normalnega bikoničnega lončka z navzven zavihanim ustjem, kot je to primer z vrči z enim ročajem, ki so bili najdeni v sondi 1 v sloju med 2 in 3 planumom (ak. št. 97 in 143; katalog T. 11); ti se pojavijo v času navzven zavihanega ustja, ki ima bogato profiliran zunanji rob. Menimo, da je oblika tega vrča rabila za izhodišče tudi tistim vrstam vrčev, ki so nekaj mlajši in se pojavijo v sloju na prehodu iz 1. v 2. planum, imajo pa že malo zoženo ustje, ki rahlo spominja na klasičen vrč, ki smo ga omenjali v sondi 1 (ak. št. 120; katalog T. 8). Vrče, ki nastajajo po vzoru bikoničnega lonca z ročajem, poznamo v sondi 3, 4 in 6 (ak. št. 529; katalog T. 85; ak. št. 570; katalog T. 103 in ak. št. 135; katalog T. 129). V isto skupino, kjer ustje manjka, sodijo tudi vrči iz sonde 1 in sicer tisti, pri katerih je najširši obod premaknjen na spodnjo tretjino sonde (ak. št. 173; katalog T. 29 in ak. št. 194; katalog T. 29 in verjetno tudi ak. št. 114; katalog T. 29). V okviru Ca oblike se pojavljajo tudi vrči z enim ali dvema ročajema; pri teh je ustje najširši del posode, iz njega se posoda konično zožuje proti stojni ploskvi. Nastanek te posode je dokaj zgoden, našli pa so ga v sondi 1 a v plasti med 2. in 3. planumom (ak. št. 298, 275; katalog T. 46). S tem prikazom smo ugotovili, da v okviru Ca skupine nastopajo tri različne oblike, ki so razvojno med seboj nepovezane. Pri prvi obliki, pri vrču z bikoničnim trupom in ozkim grlom ter pri

tretji skupini, tj. neka kupa z ročajem, ne vidimo tipološkega razvoja in medsebojne povezanosti. Zato pa pri drugem tipu opazamo jasen razvoj od vrča z velikim premerom ustja z enim ročajem in vrča z manjšim premerom ustja z dvema ročajema. Prva razvojna stopnja v okviru druge skupine se pojavi v sloju med 2. in 3. planumom, druga pa šele na prehodu iz planuma 1 in 2. Plast med 2. in 3. planumom v sondi 1 je med drugim datirana tudi s pojavom železnega ključa, ki se končuje z zanko v obliki usločenega gotskega loka in se pri nas ne pojavi pred 14. stol.¹² Celoten prikaz nam je pokazal daljše obdobje razvoja in izredno pestrost vrčem podobnih oblik v otoški keramiki ter čas njihovega pojava.

Pri keramičnih skupinah D, E, in F, tj. pri problemu pečnic, emajla in dekoracije na posodah, nimamo možnosti, da bi v okviru pričujočega gradiva prišli do podrobnejših rezultatov. Zadovoljiti se moramo že s tem, do česar smo prišli pri tipološkem opisu teh oblik, ki smo ga opravili uvodoma v to študijo, kjer smo še ugotovili, da so to pojavi mlajše polovice otoške kulturne plasti.

Kronologija

Pri našem tipološkem in kronološkem prikazu otoške keramike smo nastanek in čas trajanja posameznih oblik omejevali s planumi, ter poskušali v okviru posameznih planumov fiksirati sočasne oblike. To sta dva osnovna elementa za časovno opredelitev posameznih keramičnih tipov oziroma otoške keramike na sploh. Za datacijo posameznih planumov na temelju izsledkov v sondah, kot so npr. železne najdbe, ostanki arhitekture, hodne površine in cestišča, lahko trdimo tole: da je najmlajši horizont kulturne plasti na Otoku povezan s časom propada Gutenwertha. Čeprav je bil ta porušen od Turkov leta 1473¹³ je najbrž trajalo življenje na Otoku še kratek čas, najpozneje do konca 15. stol., kot vidimo po najdbah. Ta podatek bi tako postavljal zgornjo oziroma najmlajšo absolutno časovno mejo. V sondi 1 in 1 a je to sloj med prvim in 2. planumom, v sondi 2 na sami površini planuma 2, v sondi 3 v sloju med planumoma 1 in 2, v sondi 4 na prehodu iz planuma 2 v 3, v sondi 5 v nižjih plasteh sloja med planumoma 1 in 2 ter v sondi 6 v sloju na prehodu iz planuma 1 v 2.

Pojav zidane arhitekture v sondah pa je verjetno povezan s časom, ko otoško naselje postane freisinški trg Gutenwerth, vsekakor pa je to obdobje romanike, tj. 12. stol. ali najpozneje začetek 13. stol.¹⁴ Nobena izmed najdb ali drugih ostankov v sondah ne seže v čas predromanike, kar pa je na temelju izsledkov pri sistematičnem odkrivanju na otoški površini nerealno, kajti med najdbami in arhitekturo imamo številne dokaze o predfreisinški naselitvi Otoka,¹⁵ torej je le naključje, da tečejo sonde prav na prostoru, ki ni bil poseljen ali uporabljen v času predfreisinškega naselja na Otoku. Vsekakor pa velja za šest sond, ki smo jih izkopali na Otoku v letu 1967, da sodi najstarejša kulturna plast v čas nastanka Gutenwertha.

Okvirno datacijo za plasti v sondah dobimo tudi na temelju drobnega gradiva, v katerem so gotovo najbolj značilni in časovno najbolj oprejemljivi ključji, tako je, npr. v sloju med 2. in 3. planumom v sondi 1 železen ključ z zanko, ki je obli-

¹² Ferdo Gestrin, ZČ, 26, 1972, 36, 37.

¹³ l. c. 34.

¹⁴ V. Šribar, ZČ, 26, 1972, 49, 61.

¹⁵ Pojav gotskega ključa.

kovana v obliki oslovskega hrpta. Plast med 2. in 3. planumom v sondi 1 je približno v sredini višine profila, kar velja tudi za druge sonde, kjer smo izkopavali po sistemu več od dveh planumov. Pojav tega ključa je v našem prostoru lahko razmeroma zelo zgoden, predvsem je lahko zgodnejši od enako oblikovanih gotskih lokov v cerkveni ali profani arhitekturi. Če je to oblika, ki jo prinesejo s seboj od fevdalcev priseljeni nemško govoreči obrtniki, potem je druga polovica 13. stol. že možna datacija za ta horizont otoške kulturne plasti. Če pa je to ključ, ki je za obliko svoje zanke dobil vzor v loku, ki je postavljen pri nas, potem je 13. stol. zanesljivo prezgodnje, ker je druga polovica 14. ali pa prva polovica 15. stol. zgornja meja, ko se začne ta oblika pri nas pojavljati.¹⁶ Menimo, da je v našem primeru zgodnejša datacija, tj. 13. ali prva polovica 14. stol., realnejša predvsem zaradi tega, ker je sloj med 2. in 3. planumom, kot smo že omenili, globoko v kulturni plasti, kar bi bilo izključeno, če bi se ta oblika pojavila v drugi polovici 14. ali v 15. stol., to je v času pred uničenjem tega naselja. Že danes, ko obravnavamo keramiko v sondah in smo se zato prisiljeni gibati v okviru izsledkov, ki jih dajejo sonde, vemo, da bomo pri kompleksni obravnavi otoške keramike, ki bo sledila šele po končnih izkopavanjih, lahko datirali posamezne plasti in planume z neprimerno večjo zanesljivostjo, kajti na izkopnem polju 1 in 2 smo dobili zanesljive časovne ločnice, kot so ostanki romanske in predromanske cerkve na IP 1, ali pa cestišče na IP 2 itd. Na površini IP 1 pa je bila sonda 2 vključena v površino, ki smo jo odkrivali sistematično in zato bodo za njo veljale časovne ločnice, ki smo jih odkrili v teku poznejših raziskovalnih akcij.

Z dosedanjim poskusom časovnega opredeljevanja otoške kulturne stratigrafije smo prišli do časovnega okvira, pri katerem spoznamo približno spodnjo in zgornjo mejo. Časovna sredina med obema mejama, ki jo dobimo z aritmetičnim postopkom, se popolnoma ujema z datacijo ključa z zanko v obliki oslovskega hrpta. Časovni okvir, ki smo mu doslej dali že tri časovne ločnice, pa lahko dopolnimo tudi z datacijami za posamezne keramične oblike, ki jih dobimo na temelju analogij s keramičnimi oblikami v Sloveniji ali pa tudi zunaj njenih meja, tako, npr. na temelju pregleda, ki ga je za zgodnesrednjeveško keramiko pripravil R. Ložar. Ta avtor se je pri datacijah naslanjal na fragmente iz posameznih najdišč v vsej Sloveniji in datiral na temelju analogij zunaj slovenskega prostora, tako je npr. njegov tip I, ki je oblikovno analogen bikoničnim lončkom podskupin Aa in Ab, postavil v časovni okvir 12. stol., kar v popolnosti ustreza tudi našim predstavam o pojavu tega lončka v Gutenwerthu, čeprav ta oblika traja, kljub tipološkemu razvoju, še naprej do konca poznega srednjega veka. Dokaj natančno je Ložar po tujih analogijah datiral bikonične posode za navzven zavihanim ustjem in profiliranim robom, tj. njegova skupina 3, ki v osnovi ustreza našim podskupinam Af, Ae in Ag. Ložar jih postavlja v 14. stol.¹⁷ Taka opredelitev približno sovпада s časovno in stratigrafsko analizo, ki smo jo opravili pri opisovanju teh tipov. Lahko bi analizirali še posamezne oblike iz okvira skupine A, vendar smo že s tako zarisanim okvirom dobili dokaj jasno podobo o kronološki opredelitvi naše skupine A in o njihovem tipološkem razvoju. Podrobnih časovnih opredelitev in primerjav z drugimi slovenskimi in tujimi analogijami ne bomo naredili. Zdi se, da bo daleč bolj smotrno opraviti takšno analizo tedaj, ko bomo

¹⁶ Rajko Ložar, GMDS 20, 1939, sl. 215, 219.

¹⁷ l. c. 220, 221.

imeli pred seboj popolno podobo razvoja posameznih oblik od 10. stol. do druge polovice 15. stol. in ne bo več potrebno delati korektur, ki nastajajo ob novem materialu. Problem odnosa doline Krke do ostalega srednjeevropskega prostora bo tedaj osvetljen tudi z zornega kota drugih človekovih dejavnosti in zato bo vprašanje analogij našega gradiva do drugih že znanih keramičnih najdb v Sloveniji in na tujem daleč jasnejše. Delati končno podobo na temelju le manjšega odstotka gradiva vsekakor ni priporočljivo. To analizo opravljamo sedaj le zato, da bi imeli že pri tem stanju materiala določeno tipološko in časovno predstavo o gradivu, ki v velikih količinah prihaja med izkopavanjem v naše roke. To velja tudi za druge keramične oblike, ki smo jih opisali pri tipološkem orisu, kot so npr. vse skledam in vrčem podobne oblike, tj. skupini B in C. Ložar se pri orisu našega lončarstva zadovolji, ko pride do teh dveh oblik s preprosto ugotovitvijo, da je računati, da se ti obliki pojavita šele v 14. ali 15. stol.¹⁸

Dejstvo, da imamo že sedaj pred seboj zelo obsežno skupino keramike iz Otoka oziroma iz IP 1, pri kateri je časovni in tipološki okvir širši in eksaktnjši, govori tudi za to, da bo bolj smotrno, če se za zdaj ne bomo spuščali v podrobne tipološke in genetične študije. V dveh izkopanih strojarskih jamah na IP 1 imamo keramiko, ki je stratigrafsko, časovno in funkcijsko popolnoma določena. Tu so še fragmenti iz ukopov za peč za taljenje bron ali pa stratigrafsko najnižji in časovno najstarejši fragmenti z valovnico, ki zanesljivo sodijo v pozno 10. ali najpozneje v začetek 11. stol. To so vsekakor elementi, ki podobo otoške keramike ne samo dopolnjujejo, ampak v marsičem tudi spreminjajo. Teh elementov pa nismo mogli upoštevati pri tipološkem prikazu keramike iz sond. Povezanost zgodnje in visokosrednjeveškega lončarstva na Otoku je nesporna, torej bo oboje potrebno opazovati v luči izsledkov, ki ga daje celotno gradivo. Številna keramika na Otoku in njena nesporna starost v časovnem razponu od 10. ali 11. stol. do druge polovice 15. stol. govori za lokalno obrt, ki v raznih detajlih odstopa od splošne podobe istočasnega srednjeveškega lončarstva. To je zaradi njene zakoreninjenosti v staroslovanski keramiki na eni in v močni domači keramični proizvodnosti na drugi strani. Čeprav ni mogoče zanikati že v danih oblikah sorodnosti s splošnimi srednjeveškimi keramičnimi oblikami tega časa, je vendar tu preveč elementov, ki govore za poudarjen lokalni izraz. Nekateri kosi keramike z IP 1 nakazujejo tudi prazgodovinske zglede, kot je slutil že Ložar v svojem pregledu srednjeveške keramike na Slovenskem.

V zadnjem času je poznosrednjeveško keramično gradivo prihajalo na dan v večjih količinah tudi pri drugih izkopavanjih npr. pri sondiranju v gradu Branik, na Celjskem gradu itd. Nekaj je tudi z novci datirane keramike na Blejskem otoku. Enako je z bogato najdbo poznosrednjeveške keramike iz Grobelj na Dolenskem. Povsod opažamo skupne poteze, vendar zelo poudarjene lokalne značilnosti, ki pa so za podrobno kronologijo in tipologijo merodajne. Z vsemi temi navedbami podpiramo le naše stališče, da se pri opredeljevanju keramike, ki je bila izkopana v sondah na Otoku, za sedaj omejimo na njen tipološki in stratigrafsko kronološki oris in da jo dokončno obdelamo šele po obravnavi keramičnih najdb z IP 1 in IP 2.

Glede na to, da bodo izkopavanja na Otoku trajala predvidoma do leta 1975 ter da je risarski del kataloga keramike z IP 1 že v glavnem pripravljen, vidimo jam-

¹⁸ I. c. 222.

stvo, da do dokončne študije otoške keramike ne bo treba čakati v nedogled. Pričujoči tipološko-kronološki okvir pomeni za obdelovalca shemo, ki jo bo pri obdelavi še neobjavljenega gradiva treba samo dopolniti. Za druge zainteresirane pa naj bi ta prikaz pomagal premostiti obdobje do dokončne študije o otoški keramiki.

Iz shematičnega prikaza tipologije otoške keramike ter njene vertikalne in horizontalne stratigrafije izhajajo še številna druga spoznanja: npr., da se število keramičnih najdb stopnjuje iz nižjih proti višje ležečim plastem. Največje število oblik je bilo v uporabi ob koncu kulturne plasti in kolikor naša domneva pravilna, neposredno pred padcem Gutenwertha. Izrazita množitev oblik pa se začne že v globini planuma 3 tj. v okviru 14. stol. ali mogoče že koncem 13. stol., ko se pojavijo skledaste in vrčem podobne posode. Izredno bogat je obseg skledastih in vrčem podobnih oblik, toda te se nikoli ne pojavijo same, temveč vedno v kombinaciji z bikoničnimi lonci. Število keramike in njihovih vrst ni enakomerno razporejeno po vsej otoški površini. Tako se npr. v sondi 2 pojavijo samo bikonični lonci in vrči. Sonda 2 pa leži na izrazito delavniškem arealu v okviru IP 1, torej je to posoda, iz katere so verjetno jedli in pili na delovnih mestih. Podobno je tudi s sondo 4, kjer se ob bikoničnih lončkih in vrčih pojavijo tudi še sklede. To pomeni samo obogatitev vrst posode, iz katerih so jedli na delovnih mestih. Zanimiva je ugotovitev, da se v obeh sondah tj. v 2 in 4 pojavijo te oblike zelo zgodaj in sicer že v globini 3. planuma. V sondah 1, 1a, 3 in 5 so zastopane skoraj vse oblike, le da z razliko, da se v sondi 1 in 1a začne uporaba vseh vrst posode že v nižji polovici kulturne plasti, v sondi 3 in 5 pa šele neposredno pred propadom otoškega naselja. Čeprav je položaj v sondi 6 podoben stanju v sondah 3 in 5, je podobnost le formalna, kajti s sondo 6 smo načeli le prostor, ki je nedvomno služil za odpadno gradivo. Iz tega bi morali povzeti, da je prostor, kjer so bile sonde 1 in 1a, starejši poselitveni prostor, prostor s sondama 3 in 5 pa mlajši. V prvo skupino sodi tudi površina sonde 2 in 4, toda opredeljujemo ga kot delavniški prostor. S tem smo ugotovili širjenje naselja iz nekega manjšega jedra do velikosti kasnejše tržne naselbine Gutenwerth.

Pojav skledastih oblik keramike in raznih vrčev se začne šele v polovici višine kulturne plasti na Otoku. Tukaj namenoma opuščamo absolutni kronološki podatek, ker bi bil samo na temelju izsledkov v sondah sedaj le preveč okviren (13.—14. stol.) Vertikalno stratigrafski prikaz na naši preglednici kaže, da se ta obogatitev keramičnega zaklada omejuje samo na stanovanjski del otoškega naselja (sonda 1, 1a, 3,5 in 4?), kar samo po sebi predstavlja popolno spremembo načina prehrane in verjetno tudi gmotnega stanja prebivalcev. Skoraj istočasni pojav najmanj desetih različnih skledastih oblik od oblike skodelice, krožnika in pravih skled vseh velikosti in oblik do različno oblikovanih vrčev vseh vrst, je vsekakor posledica v osnovi gmotno in kulturno spremenjene podobe življenja na Otoku. To podobo dopolnjuje še pojav pečnic in emajlirane posode.

Ni nobenega dvoma, da smo s temi podatki pokazali na možnost preučevanja socialne strukture otoškega prebivalstva in dokaj jasnega kulturnega razvoja ter možnosti, da se poglobimo v kulturni in materialni razvoj življenja na Otoku. To, kar smo s keramiko iz sond samo nakazali, bo nedvomno dopolnjeno s keramičnimi in drugimi najdbami iz sistematičnih izkopavanj na IP 1 in IP 2. Tako nam bo drobno arheološko gradivo iz srednjeveškega naselja na Otoku dovolilo pogled, ne samo v materialna, temveč tudi v historična dogajanja na Otoku,

ki je v zgodovini srednjega toka reke Krke v času med 11. in 15. stol. vsekakor odigral pomembno vlogo.

Ta prikaz bo dosegel svoj namen samo v primeru, če se zadovoljimo s tipološkim orisom keramičnega gradiva, ki je bilo izkopano v sondah na Otoku v letu 1967 in ga imamo samo za uvod v končno študijo o otoški keramiki, na katero bo treba počakati do konca izkopavanja. Problemi, ki smo jih tu samo nakazali, pa so le del številnih vprašanj, ki jih otoška keramika načenja v svojem lokalnem, regionalnem in splošno slovenskem okviru.

Zusammenfassung

Die Entwicklung der Mittelalterlichen Keramik in Otok bei Dobrava — dem Freisinger Marktflücken Gutenwerth

Anlässlich der archäologischen Ausgrabungen des Narodni muzej in Ljubljana in Otok bei Dobrava in den Jahren 1967 bis 1971 wurde reichliches keramisches Material zutage gebracht, das wir in drei Gruppen einteilen:

1. In der ersten Gruppe ist die Keramik aus sechs Sonden, die wir über das ganze Areal von Otok verteilt haben.
2. Die zweite Keramikgruppe stammt aus dem Bereich, das wir systematisch im Südteil der Siedlung, d. h. am linken Ufer des ehemaligen Flußbettes der Krka dem Dorf Drama gegenüber aufgedeckt haben. Wie aus dem Bericht zu ersehen ist,¹ wurden in diesem Bereich eine vorromanische und romanische Kirche, eine Gerberei, ein große Eisenwerkkomplex sowie eine Straßendecke entdeckt. Hier ist bisher die zahlreichste Keramik gefunden worden, die bis ins späte 10. Jh. reicht. Dieses Areal nennen wir Grabungsfeld 1.
3. Die dritte Keramikgruppe kommt aus dem Areal, das wir systematisch im zentralen Teil von Otok abgetragen haben. Den größten Teil nimmt die Straßendecke ein, wo jedoch Keramik nur spärlich vertreten war. Die meiste rührt aus den Gebäuden her, die wir westlich von der Straßendecke aufzudecken begannen.

Die wissenschaftliche Problematik, die dabei ausgelöst wird, ist sehr umfangreich. Wir können uns nicht rühmen, die hoch- und spätmittelalterliche Keramik in Slowenien besonders gut zu kennen, denn außer der Veröffentlichung von R. Ložar,² welche das Bild der spätmittelalterlichen Töpferei in Slowenien nur auf Grund von Einzelfunden aus unterschiedlichen Fundstätten rekonstruiert, haben wir bisher über kein Fundgut verfügt, das alle Entwicklungsstufen der mittelalterlichen Keramik in einem Fundort dokumentiert hätte. Ložars Rekonstruktion ist auf der typologischen Kompilation von Keramikwaren aus unterschiedlichen Fundorten begründet.³ Jetzt wird im Raum innerhalb der Sozialistischen Republik Slowenien (SRS) zum ersten Mal Keramik mit deutlichem Entwicklungsumriß vom Übergang aus dem frühen ins hohe sowie durch das ganze Spätmittelalter zutage gefördert.⁴ Nach den bisherigen Ermittlungen über die Siedlung Otok entstand diese am Übergang aus dem frühen ins hohe Mittelalter und lebte zur Zerstörung in der zweiten Hälfte des 15. Jahrhunderts. Daraus ist zu schließen, daß es sich in den ältesten Schichten um Keramik handelt, die im Einklang mit der autochthonen altslawischen Überlieferung entstanden war und daß mit der Wandlung von Otok zum Freisinger Marktflücken Gutenwerth eine neue Technologie und neue Formen ihren Weg in die Niederlassung fanden. Theoretisch müßte es beim Zusammentreffen beider Technologien zu einer Formensynthese zwischen den autochthonen und den neuen Formen gekommen sein, wobei jedoch sicher parallel damit unterschiedliche importierte Formen noch weiter lebten oder als Folge der veränderten Lebensweise neue entstanden.

Zweifellos ist für uns augenblicklich am wichtigsten die Keramik aus der ersten Gruppe, da sie aus verschiedenen Teilen der Siedlung stammt und da wir sie katalogisch bereits bearbeitet haben.⁵ Die ungefähr tausend Keramikstücke aus den Sonden stellen eine genügend große Grundlage dar, auf die wir uns beim Studium des typologischen und des zeitlichen Rahmens der Keramik in Otok stützen können.

Als Ausgangspunkt zur Bearbeitung stellen wir die typologische Anordnung des gesamten Keramikmaterials auf. Erst nach der so durchgeführten Analyse würden wir die Keramiktypen nach den Planen eingliedern und so zur horizontalen Stratigraphie innerhalb jedes einzelnen Planums gelangen. Das Kartieren der einzelnen Keramiktypen mit Hinsicht auf Sonde und Planum würde uns das Verstehen der Ursachen für die Entstehung und Entwicklung der einzelnen Keramiktypen ermöglichen.

Horizontale und vertikale Stratigraphie

(Übersicht über die Keramikformen in Planum 1 und 2 und den Sonden 1—6)

In Sonde 1 in der Tiefe des Planums 2 (rel. Tiefe bis 25 cm unter der heutigen Bodenfläche) befanden sich folgende Formen:

bikonische Töpfe der Formen Aa, Ab, Ae und Af,
Gefäßböden der Untergruppen AAa und AAd,
Schalen und Schüsseln der Formen Ba, Bb, Bd und Be
reichlich sind vertreten die Krüge
Ca, in geringerer Anzahl Cb, Cc und Ce.

In der Sonde 1 A in der Tiefe des Planums 2 (rel. Tiefe bis 30 cm unter der heutigen Bodenfläche) wurden folgende Formen gefunden:

bikonische Töpfe Aa, Ab, Ae und Af,
Gefäßböden aller Typen außer AAa,
Schüsseln Ba, Bb, Bd, Be und Bf,
Krüge Ca, Cd und Ce.

In Sonde 2 in der Tiefe des Planums 2 (rel. Tiefe zwischen 20—30 cm unter dem heutigen Erdboden) waren folgende Formen:

bikonische Töpfe Aa, Ab, Ae und Af,
Gefäßböden AAb und AAC,
Gefäße der B-Gruppe stehen aus,
Krüge Ca und Ce, besonders interessant noch wegen ihrer fast vorgeschichtlichen Form
Ofenkacheln der Gruppe D.

In Sonde 3 in der Tiefe des Planums 1 (rel. Tiefe 40 cm unter dem heutigen Erdboden) fanden sich folgende Formen:

bikonische Töpfe aller Untergruppen außer Typ Ac,
Gefäßböden aller Untergruppen AAa—AAd,
Schalen der B-Gruppe des Ba-, Bb-, Bc- und Be-Typs,
Krüge der Ca- und Cc-Form,
Kachel der Gruppe D,
emaillierte Keramik der Gruppe E.

In Sonde 4 in der Tiefe des 2. Planums (rel. Tiefe zwischen 50 und 60 cm unter dem heutigen Erdboden) kamen folgende Formen zutage:

bikonische Töpfe, doch nur Aa- und Af-Formen,
Gefäßböden, lediglich die Formen AAB und AAC,
Schüsseln der Bb-, Bc- und Bd-Form,
Krüge, nur die Ca-Form.

In Sonde 5 in der Tiefe zwischen Planum 1 und 2 (rel. Tiefe 50—60 cm unter dem heutigen Erdboden) waren folgende Formen:

bikonische Töpfe aller Formen außer Ac,
Gefäßböden aller Formen von AAa—AAAd,
Schalen Ba, Bb, Bc und Bd,
Krüge der Ca-, Cb- und Ce-Form,
Kacheln der D-Gruppe,
Bruchstücke von emaillierter Keramik der Gruppe E.

In Sonde 6 in der Tiefe der Planen 1 und 2 (rel. Tiefe 100—200 cm unter dem heutigen Erdboden) waren folgende Formen vertreten:

bikonische Töpfe der Gruppen Aa, Ab, Ae und Af,
alle Gefäßböden der Gruppe AA außer AAa,
alle Schalenformen außer Ba und Bg,
Krüge der Formen Ca, Cc, Cd und Ce.

Wenn wir unsere im vorigen Absatz angeführten Feststellungen zusammenfassen, gewinnen wir folgendes Bild der horizontalen Stratigraphie in den Planen 1 und 2 in sämtlichen Sonden:

Das bikonische Töpfchen der Formen Aa und Ab war enthalten in den Sonden 1, 2, 3, 5 und 6, doch nicht in Sonde 4. Die Formen Ac und Ad sind Ausnahmen, doch gleichzeitig mit den Formen Aa und Ab und finden sich nur in den Sonden 3 und 6. Allen Sonden gemeinsam und zahlenmäßig am meisten verbreitet ist die Form Ae, d. h. das bikonische Töpfchen mit trichterförmigem Mund und sehr bewegtem Außenrand. So stellen wir fest, daß im Horizont der Planen 1 und 2 die bikonischen Töpfchen Aa und Ae führend sind. Im gleichen Horizont und natürlich in gleichzeitigem Gebrauch sind die Schüsselformen Ba, Bb, Bd und Be. In der Hauptsache sind sie in allen Sonden gleich verbreitet, außer in Sonde 4, wo lediglich die Form Bb vorkommt.

Krüge stehen zu dieser Zeit sehr zahlreich im Gebrauch, und zwar die Formen Ca, Cb und Cc. Für diesen Horizont ist charakteristisch auch das Erscheinen von Ofenkacheln. Im Areal von Otok sind die unterschiedlichen Typen sehr ungleichmäßig verbreitet, doch die Form des bikonischen Topfes mit trichterförmigem Mund der Gruppe Ae ist allen Sonden und dem Gesamttraum von Otok gemeinsam. Dasselbe gilt auch für die Schüsseln der Gruppe Bc, die den heutigen Suppentellern ähnlich sind.

In Sonde 4 bemerken wir z. B. die völlige Abwesenheit fast aller Keramikformen in Planum 1 und 2, außer dem bikonischen Töpfchen Ae und der Schüssel Bc.

Für Planum 1 und 2 fehlt uns eine unmittelbare archäologische Dokumentation für die zeitliche Einordnung, deshalb müssen wir uns mit der auf Überlieferung und Tatsache begründeten Hypothese zufriedengeben, daß der jüngste Kulturhorizont aus der Zeit unmittelbar vor der Vernichtung von Gutenwerth durch die Türken ist, d. h. er fällt in die zweite Hälfte des 15. Jh., vielleicht jedoch schon ans Ende des 14. oder an den Beginn des 15. Jahrhunderts. Diese Zeit der Einordnung steht mit der Erkenntnis in Einklang, daß die Formen Ab und Ae des bikonischen Töpfchens, die Schüsselformen Bb und Be, die Krüge der Form Ca sowie die Ofenkacheln zu den fortschrittlichsten und bestentwickelten Keramikformen des Spätmittelalters gehören. Für alle aufgezählten Formen kann mit Sicherheit behauptet werden, daß sie der Zeit vor dem Jahr 1473 angehören, als Gutenwerth durch die Türken zerstört wurde.

In den tieferen Horizonten ist die Zahl der Keramikfunde außerordentlich spärlich. Auch der Formenschatz ist unvergleichlich geringer als wir in der Tiefe des Planums 1 und 2 feststellen konnten.

In den Sonden gibt es noch Keramik aus den Planen 3 und 4.

In Sonde 1 liegt das Planum 3 bis 70 cm unter dem heutigen Erdboden, in Sonde 2 ist es 60 cm unter den Erdboden und in Sonde 6 bis zu 1,3 m unter dem Erdboden. In den übrigen Sonden, d. h. in den Sonden 3, 4 und 5, gab es kein Planum 3.

In Sonde 1 ist in der Tiefe des 3. Planums das bikonische Töpfchen Ae vertreten, doch nur mit einigen Exemplaren, wogegen dem Typ Af angehörende Bruchstücke sehr zahlreich sind. Von den Schüsseln erscheint hier nur die Untergruppe Bd. An der Schüssel des Typs Bd erscheint eine außerordentlich schöne Wellenlinie und das Andreaskreuz, und zwar als Verzierung am Gefäßboden. Das basische Merkmal des Planums ist im Vorkommen des Töpfchens Af zu sehen, das schon eine fortschrittlichere Stufe dieses Tortyps darstellt, sowie in der Schalle mit einem seiner Ausführung nach dem Mundtyp des bikonischen Töpfchens Af analogen Mundrand. Überraschend ist auch die neue Anwendung und Ausführung der Wellenlinie.

In Sonde 2 finden wir in der Tiefe des 3. Planums nur das bikonische Töpfchen Af, ebenso auch in Sonde 6 im selben Planum. Eine Überraschung bietet die Abwesenheit von Schüsselformen, was dem Charakter des Raumes, wo die 2. und 6. Sonde waren, zuzuschreiben ist, nicht aber der Zeit, aus der sie stammen.

Die Form Af des bikonischen Töpfchens ist das gemeinsame Merkmal des Planums 3 in den Sonden 1, 2 und 6.

In Planum 4, das sich in Sonde 1 in einer Tiefe bis 1 m unter dem heutigen Erdboden befindet, und in Sonde 2, die bis 80 cm unter dem Erdboden ist, werden wir die Keramik nur in der Tiefe des Planums 4 besprechen. In Sonde 1 dieses Planums kommt nur die Form Af vor. In Sonde 2 erscheinen im Planum 4 die Untergruppen Ae und Af der bikonischen Töpfe.

Alle übrigen Formen fehlen. Charakteristisch für beide Sonden ist das Vorkommen des Töpfchens der Af-Form.

Chronologie

Bei der typologischen und chronologischen Darstellung der Keramik aus Otok haben wir Entstehung und Länge der Fortdauer der einzelnen Formen durch die Planen begrenzt und versucht, im Rahmen der einzelnen Planen die gleichzeitigen Formen zu fixieren. Dies sind die zwei Grundelemente für die zeitliche Einordnung der einzelnen Keramikttypen von Otok im allgemeinen. Für die Datierung der einzelnen Planen durch Eisenfunde, Architekturüberreste, Gehfläche und Straßendecke kann behauptet werden, daß der jüngste Horizont der Kulturschicht in Otok mit der Zeit des Untergangs von Gutenwerth im Zusammenhang steht. Obwohl diese Siedlung im Jahr 1473 durch die Türken zerstört wurde,¹² dürfte das Leben in Otok noch eine Weile fortgedauert haben, doch spätestens bis Ende des 15. Jahrhunderts. Diese Angabe könnte die obere jüngste absolute Zeitgrenze bestimmen. In den Sonden 1 und 1a ist dies die Schicht zwischen Planum 1 und 2, in der Sonde 2 befindet sie sich direkt auf der Oberfläche des Planums, in Sonde 3 in der Schicht zwischen Planum 1 und 2, in Sonde 4 am Übergang aus Planum 2 ins Planum 3 in Sonde 5 in den niedrigeren Lagen der Schicht zwischen Planum 1 und 2 und in Sonde 6 in der Schicht am Übergang aus Planum 1 ins Planum 2.

Das Erscheinen gemauerter Architektur in den Sonden ist wahrscheinlich mit der Zeit verbunden, als die Siedlung Otok der Freisinger Marktflecken Gutenwerth wurde, das ist der Zeitraum der Romanik im 12. oder am Beginn des 13. Jahrhunderts.¹³ Aus der Zeit der Vorromanik gibt es im bisher ausgehobenen Teil keine anderen Überreste; dies ist wohl dem zuzuschreiben, daß die Sonden zufällig gerade an einer Stelle sind die zur Zeit der Vor-Freising Niederlassung in Otok weder besiedelt noch irgendwie anders verwendet wurde.¹⁴

Zu einer Rahmendatierung für die Schichten in den Sonden gelangen wir auch auf Grund der Kleinfunde, unter denen die Schlüssel zweifellos am charakteristischsten und zeitlich am leichtesten einzuordnen sind. So wurde in der Schicht zwischen dem 2. und 3. Planum in Sonde 1 ein eiserner Schlüssel mit Räte in Form eines Eselsrückens gefunden. Das Auftreten eines derartigen Schlüssels kann in unserem Raum verhältnismäßig sehr früh sein; er könnte sogar früher entstanden sein, als die gleich gestalteten Bögen in der Kirchen- oder Profanarchitektur. Falls diese Form von deutschsprachigen Handwerkern mitgebracht wurde, dann käme die zweite Hälfte des 13. Jh. für die Datierung dieses Horizonts der Kulturschicht von Otok in Betracht. Im Fall jedoch, daß als Vorbild für diesen Schlüssel ein bei uns schon erbauter Bogen diente, dann ist die Zeit des 13. Jh. entschieden zu früh angesetzt, denn diese Form beginnt bei uns erst in der zweiten Hälfte des 14. oder in der ersten Hälfte des 15. Jh. zu erscheinen.¹⁵ Die frühzeitigere Datierung, d. h. das 13. oder die erste Hälfte des 14. Jh. scheint eher annehmbar zu sein, da die Schicht zwischen dem 2. und 3. Planum, wo der Schlüssel gefunden wurde, tief unten in der Kulturschicht liegt, was bei einer späteren Entstehungszeit nicht möglich wäre.

Bereits jetzt, bei der Besprechung der Keramik aus den Sonden, wissen wir, daß wir bei der komplexen Bearbeitung der Otok-Keramik, die erst nach dem Abschluß der Grabungen erfolgen wird, die einzelnen Schichten und Planen mit weit größerer Zuverlässigkeit werden datieren können. Im Grabfeld 1 haben wir mit den Überresten der romanischen und vorromanischen Kirche eine zuverlässige zeitliche Scheidelinie gewonnen, ebenso auch mit der Straßendecke in Grabfeld 2 usw. Im Areal des Grabungsfeldes 1 war aber die Sonde 2 in jenen Bereich eingeschlossen, wo wir systematische Grabungen durchgeführt haben, und so worden dafür jene Scheidelinien gültig sein die wir im Lauf der späteren Untersuchungen entdeckt haben.

Der bisherige Versuch einer zeitlichen Einordnung der Kulturstratigraphie von Otok hat uns zu einem Zeitrahmen geführt, für den wir die ungefähre untere und obere Grenze bestimmt haben. Die Zeitmitte zwischen beiden Grenzen, die wir durch ein arithmetisches Verfahren gewinnen, stimmt mit der Datierung des Schlüssels mit Räte in Form eines Eselsrückens überein. Diesen Zeitrahmen, für den wir einstweilen drei zeitliche Scheidelinien bestimmt haben, können wir auch noch mit den Datierungen der einzelnen Keramikformen ergänzen, die wir durch Analogien mit den Keramikformen im Gebiet von Slowenien oder außerhalb seiner Grenzen auf Grund der von R. Ložar zusammengestellten Übersicht erhalten. Dieser Autor hat sich bei seiner Datierung auf Fragmente aus einzelnen Fundorten in Slowenien gestützt, wie auch auf der Grundlage von Analogien außerhalb des slowenischen Raumes datiert. Seinen Typ I z. B., der seiner Form nach den bikonischen Töpfchen der Untergruppen Aa und Ab analogisch ist, hat er in den Rahmen des 12. Jh. gestellt, was in Gänze den Vorstellungen über das Erscheinen dieses Töpfchens in Gutenwerth entspricht, wen auch diese Form, trotz der typologischen Entwicklung, noch weiter bis ans Ende des Spätmittelalters andauert.

Ziemlich genau hat Ložar, nach fremden Analogien, die bikonischen Gefäße mit nach auswärts gebogenem Mund und profiliertem Rand datiert. Dies ist seine Gruppe 3, die im Grunde unseren Untergruppen Af, Ae und Ag entspricht. Ložar ordnet sie ins 14. Jh. ein.¹⁶ Diese Einordnung fällt mit der zeitlichen und stratigraphischen Analyse zusammen, die wir anlässlich der Beschreibung dieser Typen durchgeführt haben. An dieser Stelle werden wir keine eingehenden zeitlichen Einordnungen und Vergleiche mit den übrigen Fundstätten in unserem Raum und mit fremden Analogien vornehmen. Das wird zweckdienlicher dann erfolgen, wenn ein vollständiges Entwicklungsbild der Einzelformen vom 10. bis zur zweiten Hälfte des 15. Jh. vorliegen wird. So können Korrekturen vermieden werden, die durch neu entdecktes Material bedingt würden. Das Problem der Beziehungen des Krkatalys zum übrigen mitteleuropäischen Raum wird dann auch aus dem Blickpunkt der anderen Betätigungen des Menschen beleuchtet sein, deshalb wird die Frage der Analogien für unser Material weit klarer sein.

Die Analyse führen wir jetzt deswegen durch, damit wir bereits zu diesem Zeitpunkt eine gewisse typologische und zeitliche Vorstellung von der großen Menge des ausgegrabenen Materials hätten, was beim weiteren Studium jedenfalls willkommen sein wird. Das gleiche gilt auch für die anderen Keramikformen, die wir im typologischen Abriß beschrieben haben, wie z. B. die Schüsseln und Krügen ähnlichen Formen der Gruppen B und C. Ložar hat sich bei seiner Besprechung unserer Töpferei bei diesen zwei Formen mit der einfachen Feststellung begnügt, daß diese zwei Formen erst im 14. oder 15. Jh. in Erscheinung treten.¹⁷

Angesichts der Tatsache, daß aus Grabungsfeld 1 eine sehr umfangreiche Keramikgruppe vorliegt, für die der zeitliche und typologische Rahmen breiter und genauer ist, wird es besser sein, wenn wir uns augenblicklich nicht in eingehende typologische und genetische Studien einlassen. In den zwei ausgehobenen Gerbergruben im Grabungsfeld 1 findet sich Keramik, die stratigraphisch, zeitlich und funktionell völlig bestimmt ist. Hier sind noch Fragmente aus den Eingrabungen für einen Schmelzofen für Bronze oder die stratigraphisch niedrigsten und zeitlich ältesten Fragmente mit Wellenlinie, die zuverlässig ins späte 10. oder spätestens an den Beginn des 11. Jh. gehören. Dies sind aber Elemente, die das Bild der Otok-Keramik nicht nur ergänzen, sondern in mancherlei Hinsicht auch ändern. Diese beiden Elemente haben wir jedoch bei der typologischen Darstellung der Keramik aus den Sonden nicht berücksichtigen können.

Der Zusammenhang der Töpferei des frühen und des hohen Mittelalters in Otok ist unbestreitbar, folglich wird man beides nur im Licht der Ermittlungen betrachten dürfen, die das Gesamtmaterial ergibt. Die Anzahl der Keramik und ihr unbestreitbares Alter aus dem Zeitraum vom 10. oder 11. Jh. bis zur zweiten Hälfte des 15. Jh. spricht zugunsten eines lokalen Gewerbewesens, das in unterschiedlichen Details vom allgemeinen Charakter der gleichzeitigen mittelalterlichen Töpferei abweicht. Dies ist die Folge seiner Verwurzelung in der altslawischen Keramik einerseits und der starken einheimischen keramischen Produktivität andererseits. Einige Keramikstücke aus dem Grabungsfeld 1 deuten auch auf vorgeschichtliche Vorbilder hin, wie auch schon Ložar in seiner Übersicht der Keramik in Slowenien vermutet hat.¹⁸

In letzter Zeit wurden größere Mengen von spätmittelalterlichen Keramikwaren auch bei anderen Grabungen gefunden, so z. B. anlässlich der Sondierungen auf Schloß Branik, auf dem Schloß von Celje usw. Einige Keramik wird auch durch Münzen datiert, z. B. auf der Insel in Bled. Das gleiche gilt für den reichen Fund spätmittelalterlicher Keramik aus Groblje in Dolenjsko (Unterkrain). Überall fallen gewisse gemeinsame Züge auf, doch daneben sehr ausgeprägte, für die genaue Chronologie und Typologie maßgebende Lokaleigenheiten. Mit all diesen Angaben stützen wir den Standpunkt, daß wir uns beim Einordnen der in den Sonden in Otok ausgegrabenen Keramik einstweilen nur auf ihren typologischen und stratigraphisch-chronologischen Abriß beschränken und sie endgültig erst nach der Besprechung der Funde aus den Grabungsfeldern 1 und 2 bearbeiten.

Da die Ausgrabungsarbeiten in Otok voraussichtlich bis zum Jahr 1975 dauern werden und da der zeichnerische Teil des Katalogs der Keramik aus dem Grabungsfeld 1 im großen ganzen bereits vorbereitet ist, darf wohl vorausgesetzt werden, daß wir auf die Veröffentlichung der endgültigen Studie über die Keramik aus Otok nicht endlos lange werden warten müssen. Der vorliegende typologisch-chronologische Rahmen stellt für den Bearbeiter ein Schema dar, das bei der Bearbeitung des noch nicht veröffentlichten Materials lediglich zu ergänzen sein wird. Anderen soll aber diese Darstellung den Zeitabschnitt bis zum Erscheinen der endgültigen Studie über die Otok-Keramik überbrücken helfen.

Aus dem schematischen Abriß der Typologie der Keramik aus Otok sowie ihrer vertikalen und horizontalen Stratigraphie sind noch zahlreiche andere Erkenntnisse ersichtlich. Die Anzahl der Keramik z. B. steigt von den niedrigeren gegen die höheren Schichten an. Die größte Formenzahl war am Ende der Kulturschicht, bzw. unmittelbar vor dem Fall von Gutenwerth in Gebrauch.

Eine ausgeprägte Vermehrung der Formen setzt schon in der Tiefe des Planums 3 ein, d. h. im Rahmen des 14. oder Ende des 13. Jh., als schüssel- und krugartige Gefäßformen erscheinen. Der Umfang der schüssel- und krugähnlichen Formen ist außerordentlich groß, doch erscheinen sie nie allein, sondern stets in Verbindung mit bikonischen Töpfen. Die Zahl der Keramik ist nicht im ganzen Areal von Otok gleich verteilt. So kommen z. B. in Sonde 2 nur bikonische Töpfe und Krüge vor. Sonde 2 aber liegt in einem ausgesprochen erkennbaren Arbeiterareal im Rahmen des Grabungsfeldes 1, also ist dies das Geschirr, aus dem die Arbeiter wahrscheinlich an ihren Arbeitsplätzen aßen und tranken. Ähnlich verhält es sich mit Sonde 4, wo neben bikonischen Töpfchen und Krügen auch Schüsseln auftauchen, worin eine Anreicherung des Geschirrs zu sehen ist, das bei der Arbeit zum Essen diente. Interessant ist auch die Feststellung, daß in beiden Sonden, d. h. in der Sonde 2 und 4, diese Formen sehr früh vorkommen, bereits in der Tiefe des 3. Planums. In den Sonden 1, 1 a, 3 und 5 sind fast alle Formen vertreten, mit dem Unterschied, daß in den Sonden 1 und 1 a die Verwendung aller Gefäßgattungen bereits in der niedrigeren Hälfte der Kulturschicht einsetzt, in den Sonden 3 und 5 dagegen unmittelbar vor dem Untergang der Niederlassung Otok. Obwohl die Situation in Sonde 6 dem Stand in den Sonden 3 und 5 ähnelt, ist diese Ähnlichkeit doch bloß formal, denn mit dieser Sonde nahmen wir einen Bereich in Angriff, der ohne Zweifel als Ablageort für Abfällie diente.

Daraus würde man schließen, daß das Areal, wo die Sonden 1 und 1 a sind, der ältere Ansiedlungsraum war, der Teil mit den Sonden 3 und 5 aber der jüngere. Zur ersten Gruppe gehört auch das Areal der Sonden 2 und 4, doch ordnen wir es als Arbeitsgelände ein.

Schüsselartige Keramikformen und unterschiedliche Krüge erscheinen in Otok erst in halber Höhe der Kulturschicht. Mit voller Absicht unterlassen wir eine absolute chronologische Angabe, weil sie nur auf Grund der Ermittlungen in den Sonden allzu rahmenhaft wäre (13.—14. Jh.). Die vertikal-stratigraphische Darstellung auf der Übersichtstabelle zeigt, daß sich diese Anreicherung des Keramikvorrats nur auf den Wohnungsbereich der Siedlung Otok beschränkt (Sonde 1, 1 a, 3, 5 und 4?), was an sich selbst eine vollständige Handlung der Ernährungsweise und wahrscheinlich auch der materiellen Lage der Einwohnerschaft aussagt. Das fast gleichzeitige Aufkommen von zumindest zehn unterschiedlichen Schüsselformen ist jedenfalls die Folge des von Grund aus sowohl materiell als auch kulturell gewandelten Lebens in Otok. Dieses Bild wird noch durch das Erscheinen von Ofenkacheln und emailliertem Geschirr vervollständigt.

Mit diesen Angaben haben wir ohne Zweifel auf die Möglichkeit der Erforschung der Sozialstruktur der Einwohnerschaft von Otok und die ziemlich klare kulturelle Entwicklung hingewiesen, wie auch auf die Möglichkeit, uns in die kulturelle Entwicklung des Lebens in Otok zu vertiefen. Das, was wir mit der Keramik aus den Sonden nur angedeutet haben, wird zweifellos durch keramisches und anderes Fundgut der systematischen Grabungen in den Grabungsfeldern 1 und 2 ergänzt werden. So werden uns die archäologischen Kleinfunde aus der mittelalterlichen Siedlung Otok einen Einblick nicht nur in die materiellen, sondern, auch in die historischen Geschehen der Siedlung Otok gewähren, die in der Geschichte des Mittellaufs des Krkaflusses in der Zeit zwischen dem 11. und dem 15. Jh. jedenfalls eine beachtliche Rolle gespielt hat.

Die vorliegende Darstellung wird ihren Zweck nur im Fall erreichen, daß wir uns mit dem typologischen Abriß des in den Sonden im Jahr 1967 ausgegrabenen keramischen Materials begnügen und ihn als Einleitung in die endgültige Studie über die Otok-Keramik auf fassen, auf die jedoch bis zum Abschluß der Grabungen gewartet werden muß. Die hier nur angedeuteten Probleme sind aber nur ein Teil der zahlreichen Probleme, welche die Keramik aus Otok in ihrem lokalen, regionalen und im allgemein slowenischen Rahmen aufwirft.

Tabla 1: 1. Bled (1/3 nar. vel.); 2. Grabrovec pri Metliki (1/3 nar. vel.); 3—6 Groblje (1/1 nar. vel.);

